Alva kyrka

Karaktärisering 2024

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

Gotlands Museum

Dnr: 2019-17
Dnr Visby stift: SS 2019-0010

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.
Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.
Spridningstillstånd för flygbilder, Lantmäteriet nr LM2025/160161.

© Gotlands Museum
Strandgatan 14
621 56 Visby

© Visby stift
Norra Kyrkogatan 3
621 55 Visby

Innehåll

Inledning 4
Bakgrund 4
Syfte 4
Metod 4
Visby stifts kyrkor 5
Omgivningar 7
Alva socken 7
Kyrkomiljön 7
Kyrkogården 8
Kyrkogårdens huvuddrag 8
Historik 10
Nulägesbeskrivning 14
Kyrkobyggnaden 29
Kyrkans huvuddrag 29
Byggnadshistorik 33
Nulägesbeskrivning 42
Restaureringar 92
Arkeologi 101
Arkeologiska undersökningar 102
Fornlämningar 102
Värdering 102
Allmänt 102
Bruksvärden 104
Kyrkobyggnaden 105
Kyrkans inventarier 106
Kyrkogården 106
Händelselista Alva kyrka 107
Lagskydd 110
Källor och litteratur 112
Otryckta källor 112
Tryckta källor 112
Kartor 112

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024**.**

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt spår av förändringar som har gjorts och observation av kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv, samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har

också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

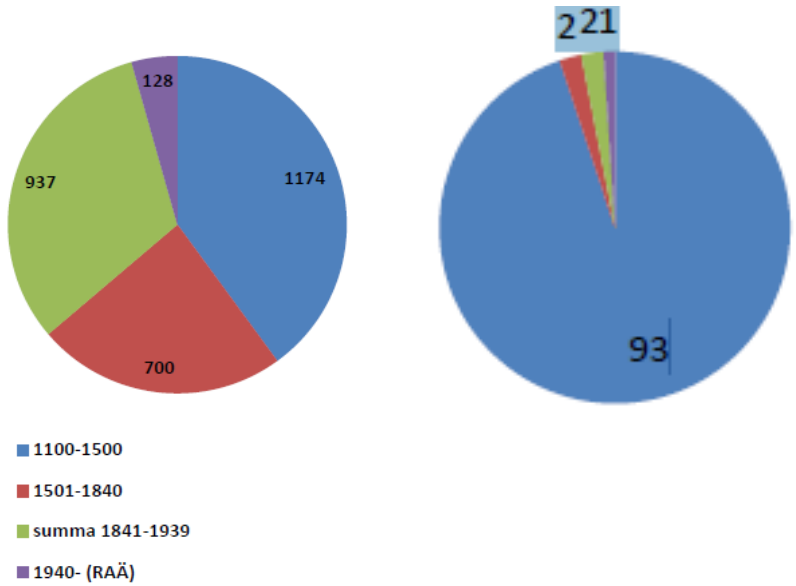
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgskyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altaruppsatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans

eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinsväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.

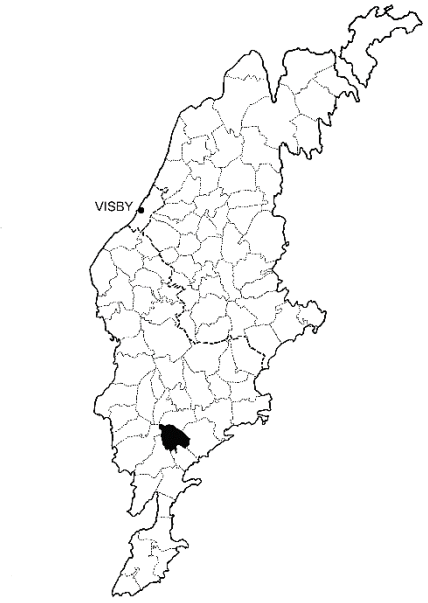

Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

Omgivningar

Alva socken

Alva kyrka ingår i Sudrets pastorat. Den är belägen på södra Gotland ca 60 km från Visby. År 2022 var invånarantalet i socknen 243 personer.

Kyrkomiljön

Alva kyrka omges av trädbevuxna områden i norr, öster och söder. I söder gränsar den mot prästgården och dess park. I öster ligger det tidigare järnvägsområdet med utsikt över ett odlingslandskap. Norr om kyrkan och kyrkogården finns bebyggelse som i huvudsak uppkommit sedan sekelskiftet 1900, då kyrkan och prästgården låg ensligt. I väster löper den tidigare landsvägen mellan Hemse och Havdhem och i öster, banvallen till den nedlagda järnvägen Visby-Roma-Burgsvik.

Alva kyrkomiljö fotograferad från ovan, nordost 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Kyrkogården

Kyrkogårdens huvuddrag

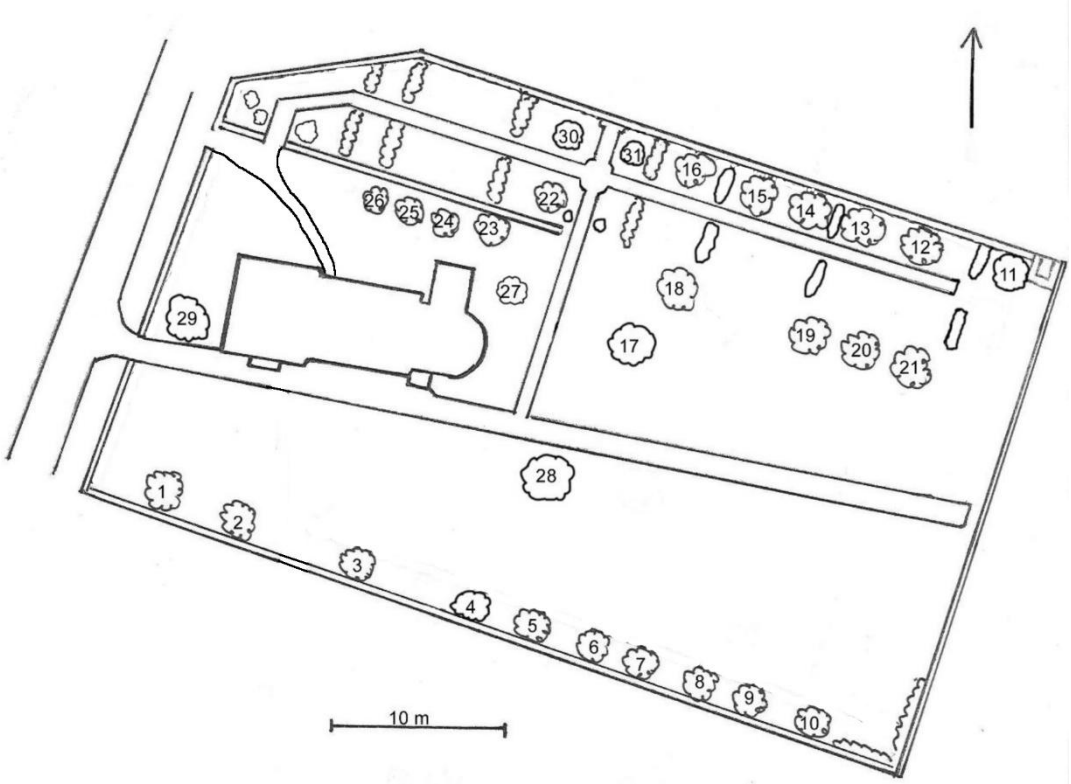
Kyrkogården tillhör Gotlands medelstora kyrkogårdar. Den har en avlångt, rektangulär form och omgärdas av stenmurar i öster och söder och häckar av avenbok i norr och väster. Den äldre kyrkogården markeras av en bevarad stenmur i norr och en trädrad öster om kyrkan. Den norra delen av kyrkogården är yngst. Här avgränsas kvarteren av häckar. På kyrkogården växer en del solitära äldre träd vilket ger omväxlande skuggiga och öppna områden.

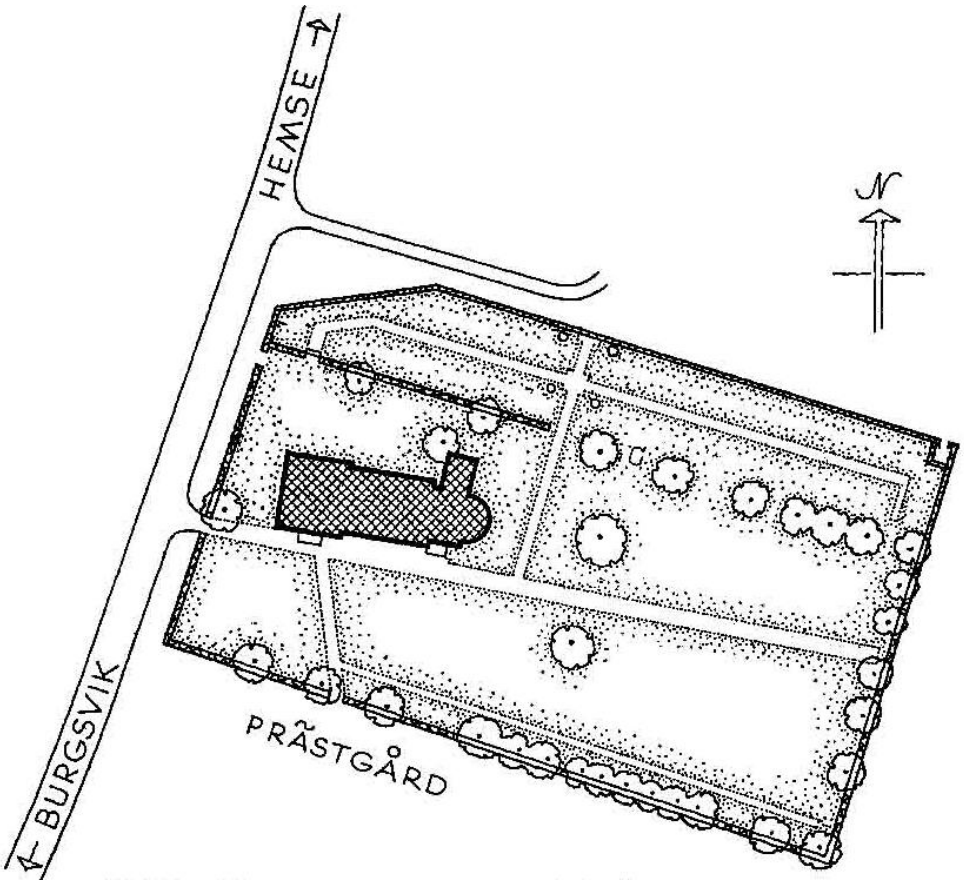
Alva kyrka och kyrkogård fotograferad från ovan, söder 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Alva kyrka och kyrkogård fotograferad från ovan, norr 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Situationsplan Alva kyrkogård 2015. Reviderad 2023, Gotlands Museum.

Situationsplan Alva kyrkogård uppmätt av J. Söderberg 1969. Ur Sveriges kyrkor 1970.

Historik

Skattläggningskartan från 1702 visar kyrkan och prästgården. Norr, öster och söder om kyrkan ligger åkermarker. Laga skiftes karta från 1896 visar kyrkogårdens omfattning innan utvidgningen. Söder om kyrkan ligger prästgården.

Under 1800-talet omgavs kyrkogården av stenmurar. Troligen har det funnits stigluckor vid alla ingångar. Huvudingången i väster är synlig på en teckning från 1849 (okänd konstnär). Det är troligen den stiglucka som omtalas 1818 då man inköpte 11 lass sten till ”likluckan”.

Vid 1800-talets mitt planterades träd och buskar på kyrkogården. Vid en visitation 1863 påpekades att en plantering påbörjats men att den borde göras bättre och fullständigare. De äldsta träden nr 17 och 22 kan vara från denna tid. De visar avgränsningen av den äldre kyrkogården.

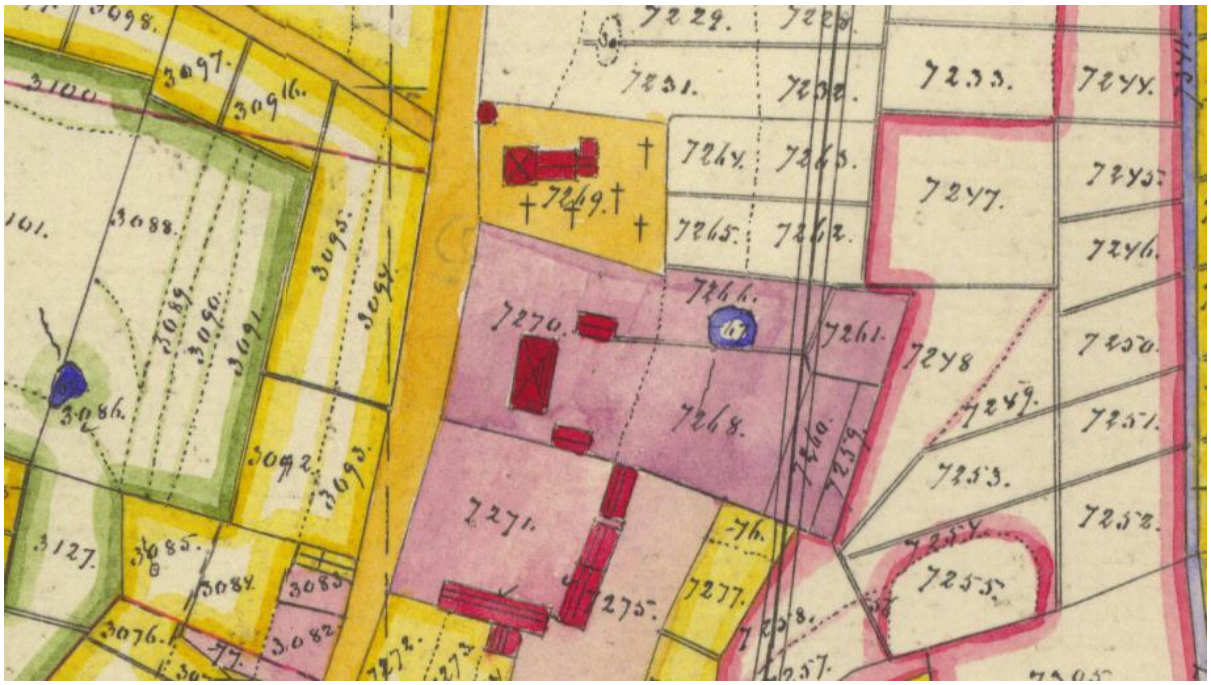
Kyrkogården utvidgades med ett stort område åt öster 1905. Den nya delen omgärdades av stenmurar i söder, öster och norr samt med häckar och planterade lövträd. Ingång i den östra murens mellersta del med järngrindar och portstolpar. Den senaste utvidgningen skedde 1957 åt norr. Den gamla muren fick delvis kvarstå. Förslaget till utvidgning utarbetades av Gotlands läns hushållningssällskap 1952.

Ett stort sockenmagasin, uppfört omkring 1800, var under 1800-talet belägen i kyrkogårdens nordvästra hörn, delvis sammanbyggd med kyrkogårdsmuren. Byggnaden revs 1903.

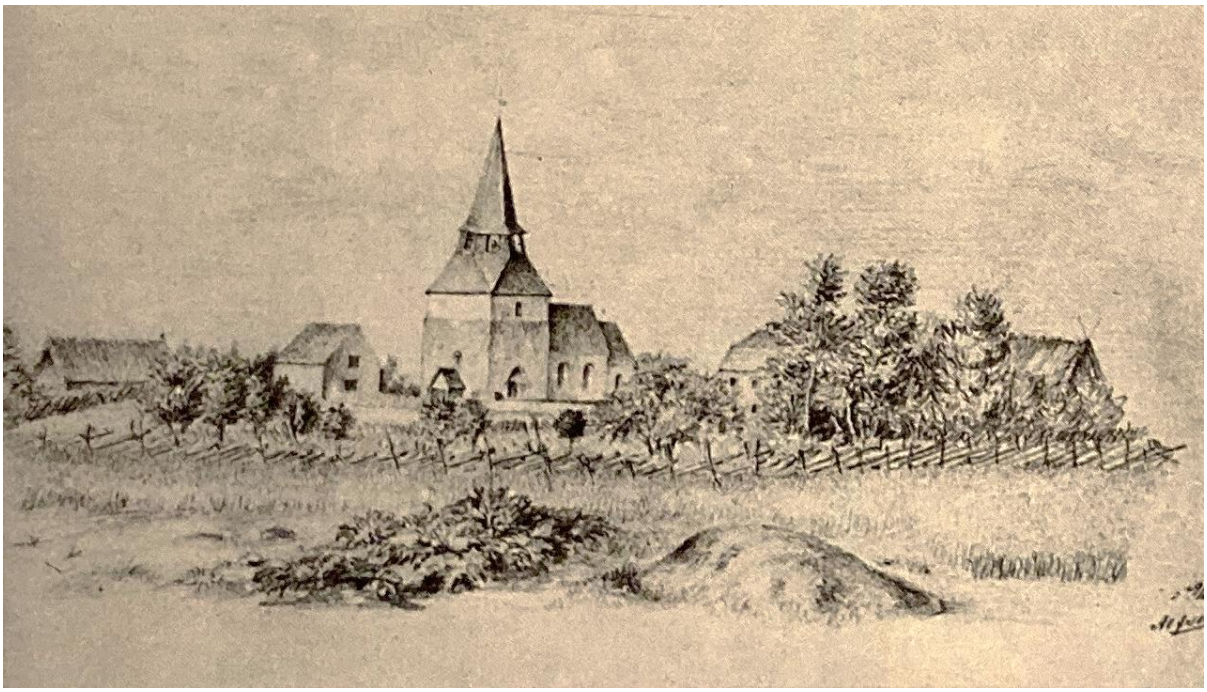
Mursulor har påträffats i samband med grävningsarbeten 1954 söder om kyrkan. Vidare undersökningar visade att där funnits en kvadratisk byggnad, kanske en kastal.

Skattläggningskarta Alva socken 1702.

Laga skiftes karta 1896. I det nordvästra hörnet syns sockenmagasinet vilket revs 1903.

Alva kyrka tecknad från sydväst 1849. Vid den västra muren där nuvarande huvudingång ligger syns en stiglucka. Teckning av okänd konstnär. ATA.

Den sydöstra delen av Alva kyrkogård fotograferad 1913. På kyrkogården växer högt gräs. Här finns gravkullar omgivna av grus Foto Anders Roland. ATA.

Huvudingången i väster. Foto och tid okänd. ATA.

Kyrkogården är bevuxen med högt gräs. Gravkullarna är gräsbevuxna och omgivna av grusade ytor. Foto Alfred Edle 1922.

Nulägesbeskrivning

Alva kyrkogård har långsträckt rektangulär form efter fler utvidgningar. Kyrkogården omges av murar av kalk- och sandsten. Den sydvästra sträckningen är bruksmurad medan övriga murar är kallmurade, en putsad del förekommer i det nordöstra hörnet. Den del som tillkom i samband med den senaste utvidgningen (norra sträckningen samt de norra delarna av de östra och västra sträckningarna) täcks av bruksmurade täckplattor. Mursträckningarna mäter i söder 101 m, i öster 60 m, i norr 102 m och i väster 50 m och höjden varierar mellan 90-95 cm. På norra delen av kyrkogården finns en liten del av den gamla muren kvar.

Kyrkogården har fem ingångar. I den västra muren finns en ingång i den södra delen vilken utgör huvudentré. Ingången är öppen och flankeras av murade fyrkantiga stolpar med pyramidformade överliggare krönta med klot. Tidigare fanns en färist (ett järngaller) i marken. Den norra ingången är försedd med pargrindar av svartmålat smidesjärn och murade stolpar liknande dem vid ingången längre åt söder. En öppning i söder mot prästgården är försedd med en enkel järngrind mellan putsade fyrkantiga stolpar med pyramidformade krön. Två öppningar i den östra sträckningen är också försedda järngrindar, den södra med dubbla och den norra med en enkel grind.

Gångarna är belagda med grus. En gång sträcker sig mellan de västra och östra ingångarna längs med södra kyrkofasaden. Det finns även gångar som sträcker sig mellan tornets sydportal och prästgården, en gång i nordsydlig riktning samt längs med de södra och norra kyrkogårdsmurarna. Enkla belysningsstolpar finns i anslutning till gångarna.

Kyrkogården omges av trädrad i söder bestående av äldre friväxande lundalm (nr. 1, 3) äldre friväxande skogslönn (nr. 4-6), äldre friväxande ask (nr 2 och 28), äldre friväxande tysklönn (nr. 7-10 (nr 5 är hamlad)), och en trädrad i norr bestående av medelålders friväxande lind, (nr 11-16) och pelarek, medelålders (nr 29, 30). Det finns ett flertal solitära träd, främst öster och norr om kyrkobyggnaden. Ett flertal av träden i den södra trädraden är planterade i slutet av 1800-talet, liksom träd nr 20. Övriga träd är planterade från mitten av 1900-talet och framåt.

I den yngre delen av kyrkogården utvidgad norr och nordväst om kyrkan finns häckar av liguster mellan kvarter och rader av gravar.

Den äldre kyrkogården närmast kyrka i väster, norr och stora delar av den södra delen saknar synliga gravar.

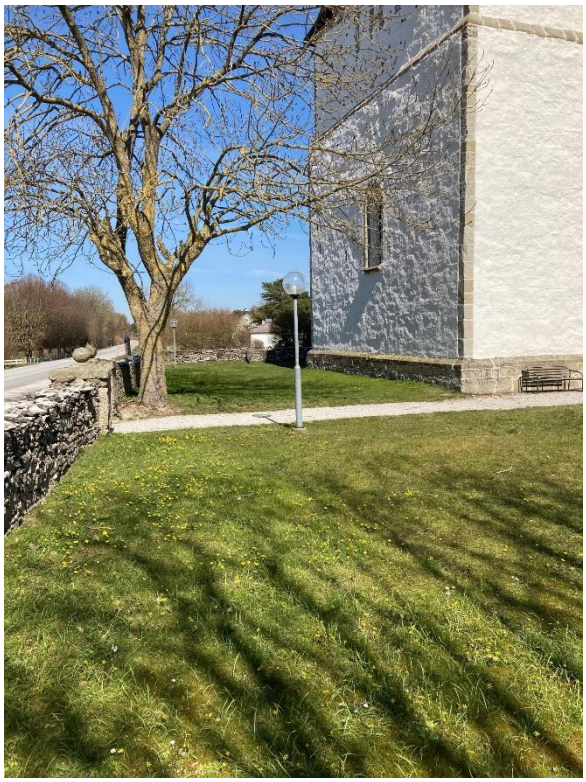
Alva kyrka och kyrkogård fotograferad från ovan, sydost 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

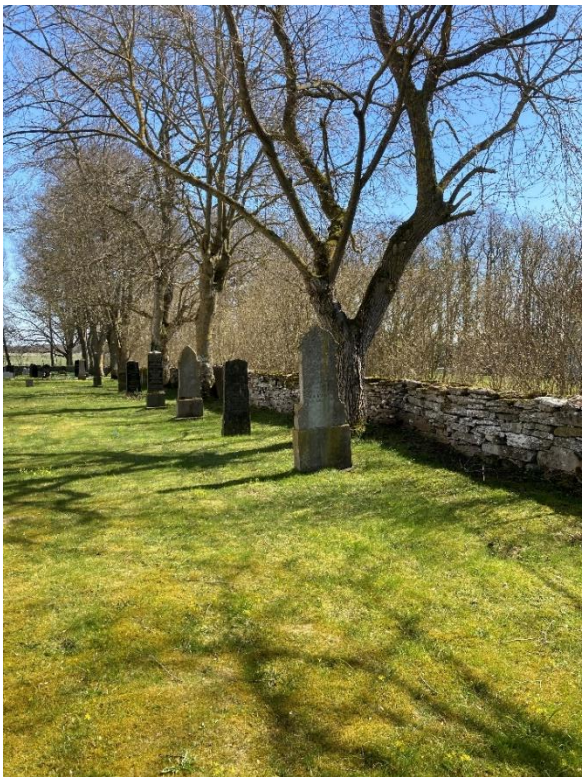
Alva kyrka och kyrkogård fotograferad från ovan 2023. Foto Pär Malmros, Visby stift.

Alva kyrka och den östra delen av kyrkogården. Foto från öster, ES 2023.

Den västra mursträckningen fotograferad från söder. Foto ES 2023.

Den södra mursträckningen fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den östra mursträckningen fotograferad från söder. Foto ES 2023.

Den norra mursträckningen fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Huvudingången i väster kantas av fyrkantiga putsade stolpar med pyramidformade överliggare krönta av klot. Foto ES 2023.

Ingång i nordväst. En dubbel järngrind i svartmålat smidesjärn mellan två fyrkantiga putsade stolpar med pyramidformade överliggare krönta av klot. Foto ES 2023.

Ingång i söder från prästgården. En järngrind i svartmålat smidesjärn av samma utformning som järngrinden vid den nordvästra ingången, mellan två fyrkantiga putsade stolpar med pyramidformade överliggare. Foto ES 2023.

Ingång i öster. En dubbel järngrind i svartmålat smidesjärn. Foto ES 2023.

Ingång i nordost. En järngrind i svartmålat smidesjärn med samma utformning som den bredvidliggande grinden i öster. Foto ES 2023.

Alva kyrkogård har grusbelagda gångar. Gång från huvudingången i väster sträcker sig österut genom hela kyrkogården. Foto från väster, ES 2023.

Gång från huvudingången i väster sträcker sig österut genom hela kyrkogården. Foto Från öster, ES 2023.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den södra delen av kyrkogården fotograferad från öster. Foto ES 2023.

Den sydöstra delen av kyrkogården fotograferad från väster. I området finns ett flertal högresta gravvårdar. Foto ES 2023.

Den västra delen av kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2023.

Den norra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Bevarad del av den äldre kyrkogårdsmuren norr om kyrkan. Foto från öster, ES 2023.

Den östra delen av del äldre kyrkogården fotograferad från söder. Foto ES 2023.

Den östra delen av kyrkogården, utvidgad 1905. Foto från sydväst, ES 2023.

Den sydöstra delen av kyrkogården fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den norra delen av kyrkogården utvidgad 1957, fotograferad från väster. Foto ES 2023.

Den norra delen av kyrkogården utvidgad 1957, fotograferad från öster. Foto ES 2023.

En viloplats. Foto ES 2023.

Exempel på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Obelisk i svart granit från omkring 1900. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravvård i kalksten med gotiskinspirerad utformning från 1898. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravvård i svart granit från 1928. Tidstypisk utformning. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravvård i råhuggen granit från 1914. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravvård i kalksten från 1896. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Gravvård i kalksten från 1966. Tidstypisk. Utpekad som kulturhistoriskt värdefull genom sin utformning. Foto ES 2023.

Kyrkobyggnaden

Kyrkans huvuddrag

Alva kyrka utmärker sig främst för sitt låga men kraftiga torn med stor tornhuv vilket, trots sin måttliga höjd till sina proportioner är större än kyrkan i övrigt. Utöver tornet och sakristian är kyrkan en romansk kyrka med absid. Trots de relativt små måtten har den dock ett mycket stort krucifix som kan väcka frågor om det ursprungligen verkligen tillverkats för denna kyrka. Något motsvarande kan ställas kring tornportalen som synes vara hopsatt av delar från olika håll. Av betydelse för kyrkans yttre karaktär är de röda tegeltaken och för den inre karaktären det stora krucifixet i triumfbågen även altaruppsatsen i absiden och bänkinredningen från 1950-talet i långhuset. Kyrkan byggdes i etapper från 1200-talets början till omkring 1300 och fick sakristian i slutet av 1700-talet.

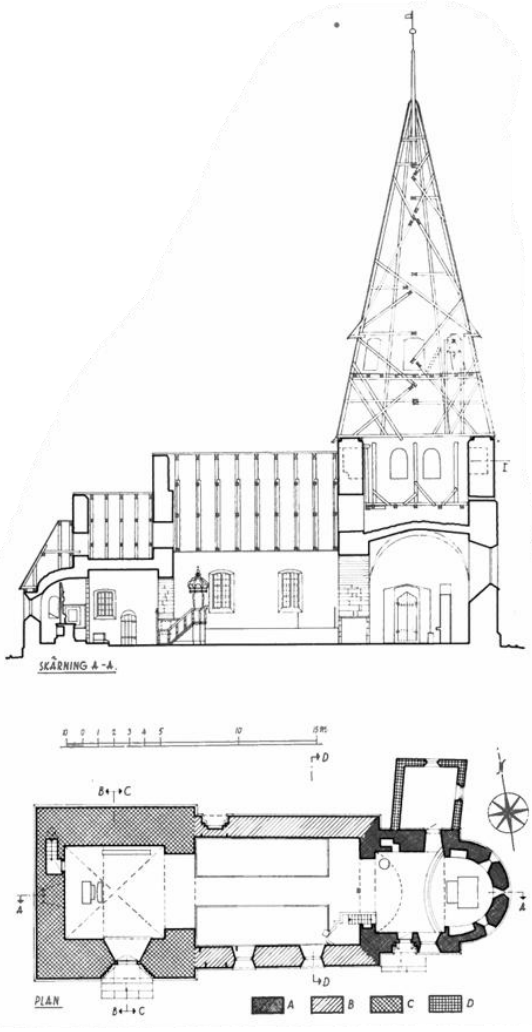
Kyrkan från sydöst. Foto JL 2023.

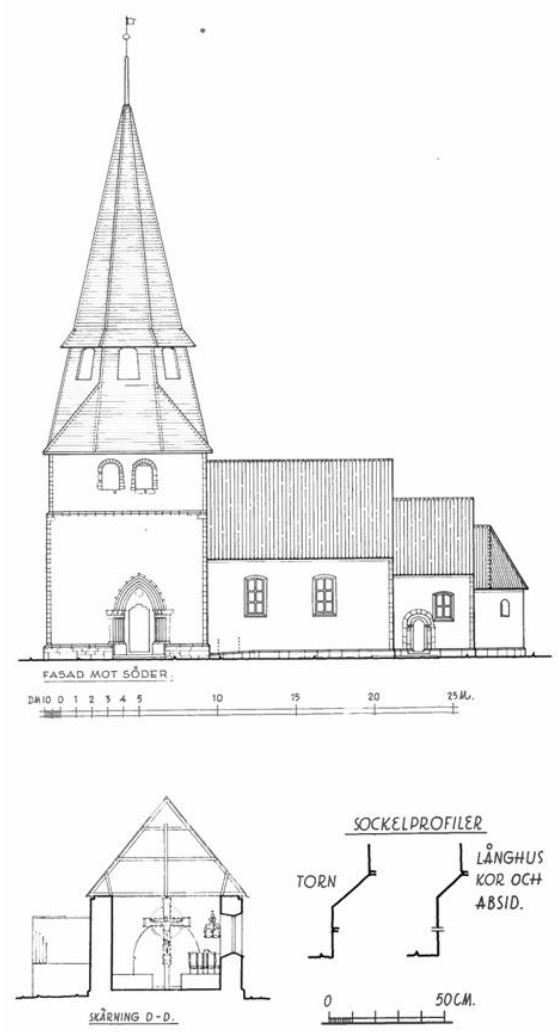

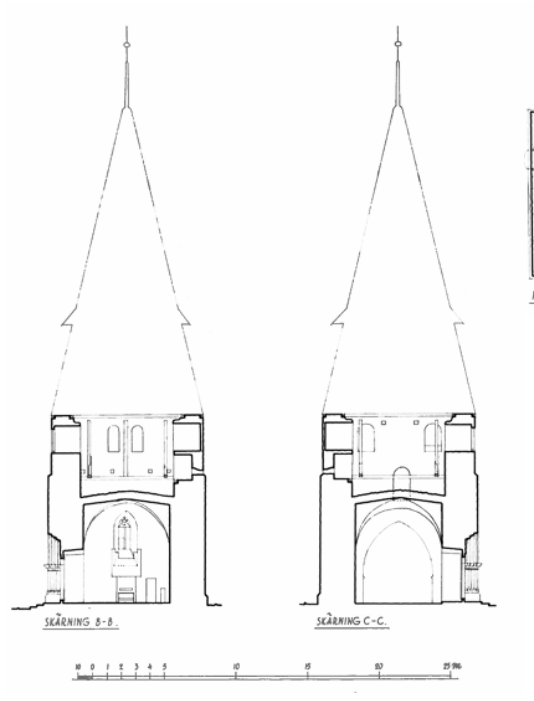
Exteriör från nordväst. Foto JL 2023.

Exteriör från nordöst ur flygperspektiv. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift.

Längdsektion mot söder, fasad mot söder, plan, tvärsektion genom långhuset mot öster, sockelprofiler, tvärsektioner genom tornet mot väster och öster samt plan av den tidigare klockvåningen. Uppmätningar av John Söderberg 1943, kompletterade 1967 (fasaden) samt 1969, Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970). Planritningens perioder avser A: omkring 1200, B: 1200-talets förra hälft, C: omkring 1300, D: ca 1780.

Byggnadshistorik

Kyrkans äldsta del är koret och absiden som byggdes omkring år 1200. Troligen fanns det en mindre kyrka av trä på platsen innan stenkyrkan byggdes, men av den finns inga säkra spår bevarade. Möjligen kan det murade fundament söder om långhusets västra del, vars grundmurar dokumenterades på 1950-talet, härröra från en klockstapel eller en kastal som hört till denna kyrka. Samtidigt med koret och absiden synes långhuset ha planerats och troligen också ha påbörjats. Några synliga skarvar mellan byggnadsdelarna går inte att se vare sig i sockeln eller från vinden. Triumfbågsgaveln synes vara byggd i ett sammanhang till långhusets takhöjd och vid samma tid som korets östra gavel. Dock är långhusportalen, senare flyttad till norra sidan, något annorlunda till stilen som sannolikt tillverkad några årtionden senare än korportalen, vilket talar för att byggandet gick i etapper.

Den uppförda romanska kyrkan med absid, kor och långhus hade på för Gotland vanligt sätt portaler och fönster i långhuset och koret mot söder samt tre fönster i absiden men inga övriga öppningar mot norr. Sakristia, som i regel är en yngre företeelse och till en början främst vid större kyrkor, saknades. Långhusportalen kan till stilen dateras till 1200-talets förra hälft och ett nedtecknat invigningsår, 1221, har ansetts kunna avse kyrkans färdigställande. Även om den alltså tillverkades något senare än korportalen talar det inte mot att kyrkan byggdes i ett sammanhang. En dendrokronologisk datering av dörrbladet i portalen visar dock på att virket fälldes efter 1232, vilket visar att dörren är från 1230-talet eller något senare (Plahn 2017). Senast när långhuset var under uppförande torde byggnadskonstruktionen vars grunder påträffats söder om långhuset ha rivits eftersom de annars hamnat alltför nära varandra och byggnaden hade blockerat långhusportalen. Den är för tidigt tillkommen för att det skulle kunna ha rört sig om ett vapenhus eller annan passagebyggnad för portalen.

Det är inte känt om ett torn var planerat i väster, men för Gotlands del synes det ha varit det vanliga när man byggde en kyrka, även om det finns några enstaka exempel på kyrkor som inte var förberedda för att få torn i väster. När tornet väl påbörjades omkring år 1300 synes planerna ha ändrats. Ett mycket kraftigare och sannolikt högre torn påbörjades än vad som rimligen kan ha varit planerat. För att få en stadig grund för tornet och sannolikt för att den nya tornbågens bredd blev stor och hög revs hela eller nästan hela den västra långhusgaveln. Något som talar för att man inte rev hela gaveln är att tornbågen inte är lika bred som ringkammaren, vilket annars var vanligt. Tornet fick en stor portal mot söder som blev kyrkans nya huvudingång varvid den södra långhusportalen flyttades till långhusets norra sida. En förebild till förändringen synes vara Hemse kyrka, vars torn dock är äldre och inte bredare än långhuset, som i Alva.

Inne i tornet, dels i murtrappan, dels i tornmurarna ovanför ingår ett antal huggna stenblock som delvis synes komma från en äldre mur, delvis synes vara kasserad byggnadssten till det nya tornet. Den äldre stenen torde komma från den rivna långhusgaveln men det kan inte uteslutas att de kommer från ett äldre och mindre torn på platsen för det nya.

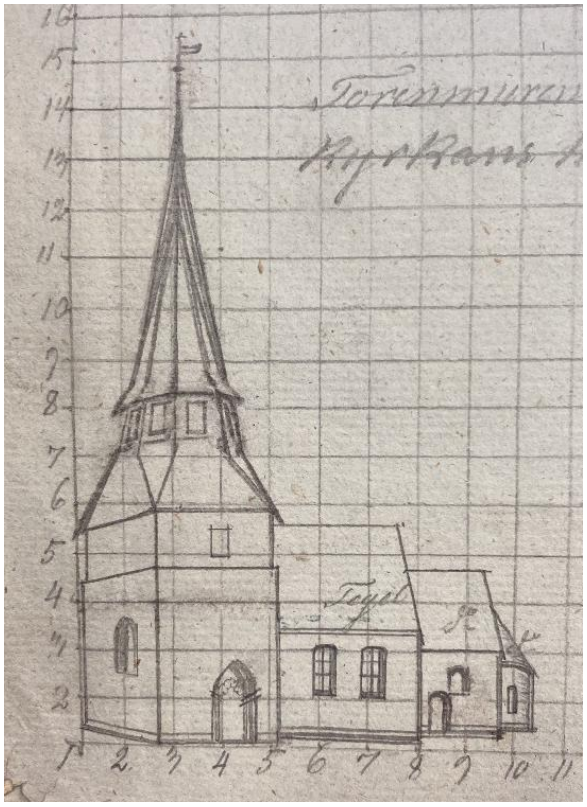
Tornet blev aldrig fullföljt och portalens delar och några olika detaljer talar för att det fick sammansättas i viss hast. Portalen är sammansatt på ett okonventionellt sätt, delvis av delar som troligen inte varit avsedda att höra samman. Något som också styrker att planerna förändrats är att det mitt på långhusets inre mur finns en geometrisk ristning som sannolikt utgör förlageritning till en gotisk portalomfattning, det vill säga från 1200-talets senare del eller 1300-talets början. Ristningen kan alltså inte vara från det romanska långhusets byggnadstid utan senare. Att den är

gjord mitt på den inre långhusmuren visar att denna del av kyrkan då var en byggarbetsplats där man högg delar till portalen. Troligen hänger det samman med att långhuset inte kunde användas under en period, troligen när man rev dess västra mur. Ristningen torde alltså endast kunna avse den gotiska tornportalen, men båglinjerna ter sig vara något flackare än portalen. Dessutom omges den ristade portalens båglinjer av raka linjer, visande en vimperg, ett gavelröste ovanför portalen, något som den utförda portalen saknar. Även tornbågen antyder en förändrad plan. Bågens nedersta skift, som troligen murades upp först för att murarna i detta parti skulle sätta sig och bli ett stadiga innan bygget fortsatte, har en något annorlunda välvning än den övre och talar för att även denna båge gjordes spetsigare och mer högrest än vad som var tänkt, så hög som långhusets innertak tillät.

Tornets låga höjd visar att det fick en provisorisk avslutning men det går inte att se någon entydig skarv i det synliga murverket mellan dess nedre och övre delar. Karaktären på murverket av stora stenblock talar för att det är från medeltiden, även om det inte går att säga om det är från 1300-talet eller senare. Alldeles under murkrönet sitter åt var sida två ljudgluggar vars omfattningar är markerade i fasaderna. Den låga höjden talar för att de utgjorde en provisorisk lösning. Att de är olika till formen och placeringen mellan de olika sidorna talar inte för att de är från kyrkobyggandets storhetstid på Gotland då tornens ljudgluggar var relativt enhetliga. Spår saknas invändigt av att de skulle ha varit delade av kolonnetter och till skillnad från de flesta övriga kyrktorn är deras inre nisch inte triangelbågiga utan jämnt rundbågiga. Att formen är rundbågig och inte spetsbågig behöver inte utesluta att de tillkommit under senmedeltiden. Mera troligt är att de är från 1300- eller 1400-talet, tänkta att vid en påbyggnad av tornet enkelt kunna sättas igen. Invändigt finns strax över valvet en kraftig träkonstruktion, kanske för att bära klockor innanför ljudgluggarna. Även den ter sig till karaktär och sammanfogningsmärken kunna vara senmedeltida. En datering av ett av virkena visar att detta fälldes 1441 vilket sannolikt kan datera konstruktionen och kanske även tornets fullbordande till 1400-talets mitt.

Det är känt att en klocka som sedan strax före 1585 finns i Gothem och är daterad 1374 skall ha hängt i Alva kyrka. Det har antagits att den kan ha flyttats från Alva till följd av ett ras som skulle ha stympat tornet, men inga nämnvärda spår tyder på att tornet rasat utan snarare på att det avslutats på nuvarande höjd, om än säkert provisoriskt. Idag är ljudgluggarna igenmurade utom den ena mot söder som är omgjord till lastport. Märkligt nog den som är just ovanför huvudingången, men dess syfte var också att släppa in ljus till våningen. Igenmurningen är gjord av tunna stenar, och framstår därför som sen, från 1600-, 1700- eller 1800-talet. På Unnérus teckning från 1828 är de igensatta. De togs sannolikt ur bruk i samband med eller ett tag efter att klockorna hade flyttats upp i huven sedan den försetts med ljudgluggar och klockvåning, kanske 1702 när tornhuven nybyggdes.

Sakristian byggdes omkring år 1780. Den omnämns då som ”nya sakristian” men den gamla avsåg troligen inte någon vidbyggnad utan en avskärmad sakristia inne i kyrkan av det slag som i äldre tid inte var ovanligt. Sakristian höjdes och fick nytt fönster 1861. Vid något tillfälle har kyrkan fått tegeltak, troligen på 1600-talet. Innan dess tycks takresningen ha varit något brantare att döma av äldre foton som visar spår av taket på tornets östsida. År 1693 och 1776 tycks kyrkans stora fönster ha tillkommit. De fick en något mer enhetlig form strax före 1840, möjligen förstorades då också korfönstret som i teckningen från 1828 ser ut att vara mindre och placerat högre upp. Vid en yttre restaurering 1922 frilades enligt äldre foton de tidigare ljudgluggarnas omfattningar och sakristietaket, som dittills varit ett faltak, belades med tegel. En skorsten från några år in på 1900-talet revs 1953-1954.

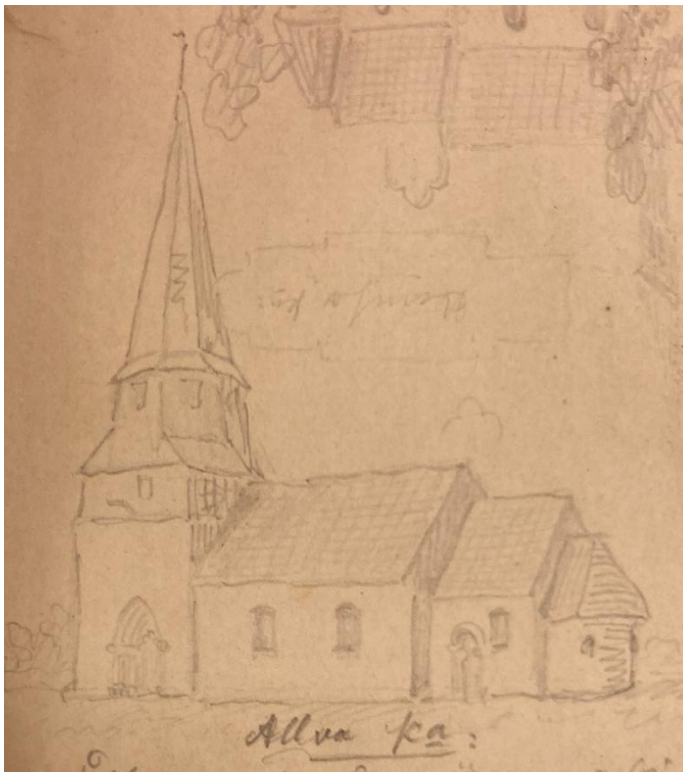

Kyrkan från sydväst i början av 1800-talet. Teckning och lacksigill av Gustaf Adolf Unnerus, ViLa, Avskriftssamlingen 46:5, respektive Sveriges Kyrkors arkiv okat., ATA. Nedan sigillstampen. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift. Taken täcktes av tegel och fönstren synes ha i princip samma storlek som nu, möjligen var korfönstret något mindre.

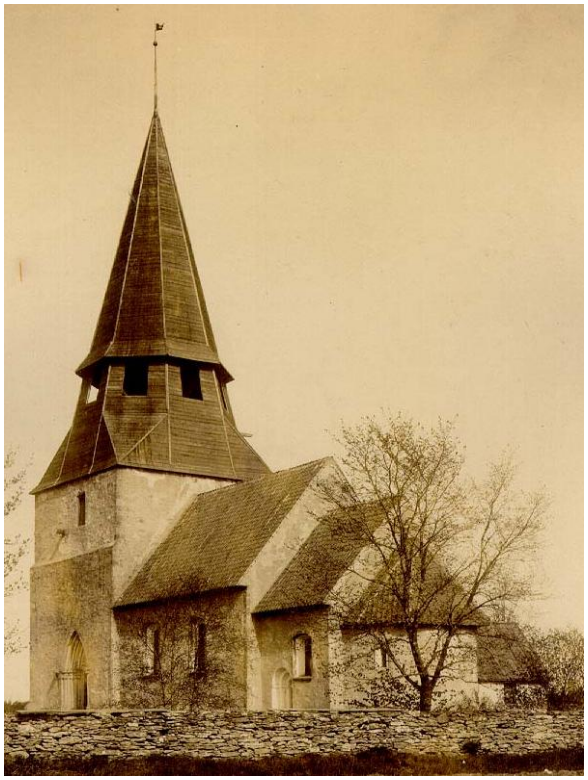
Kyrkan från sydväst och sydöst. Teckning 1849 i ATA, efter Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970), respektive Per Arvid Säve 1864, UUB, handskrifter S 40 n.

Exteriör från sydväst och norr vid 1800-talets slut eller omkring 1900. Foton i Gotlands Museums arkiv, till höger av Carl Lönngren 1894.

Exteriör från sydväst och sydöst. Foto Olof Sörling ca 1890, ATA, respektive Louis Nilson omkring 1900 i Gotlands Museums arkiv.

Exteriör från sydöst i början av 1900-talet, då bland annat skorstenen tillkommit. Observera spår på tornets östra mur av att långhusets tak tidigare varit brantare samt att sakristian inte täcktes av tegeltak utan av falar. Foto Anders Roland 1913, ATA.

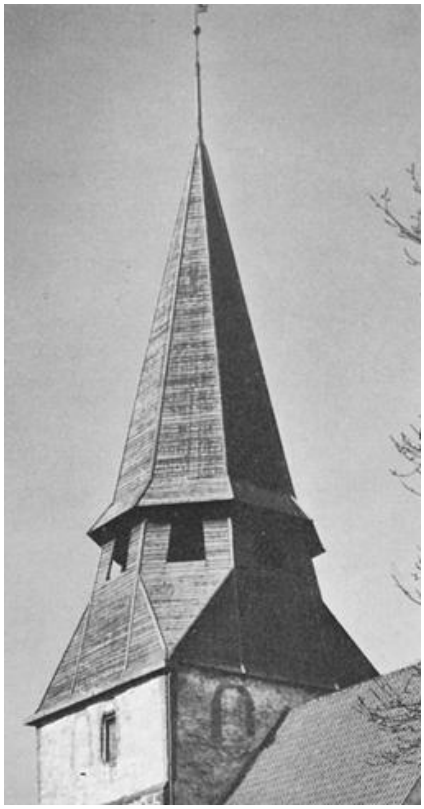
Exteriör från väster vid 1900-talets början. Ovan till höger samt till vänster kyrkan från nordväst och sydöst under yttre restaurering på 1920-talet. Fasaderna har slammats, portalernas omfattningar har frilagts från vitkalkning samt omfattningarna till de tidigare ljudgluggarna lämnat synliga. Foto Alfred Edle 1922, ATA.

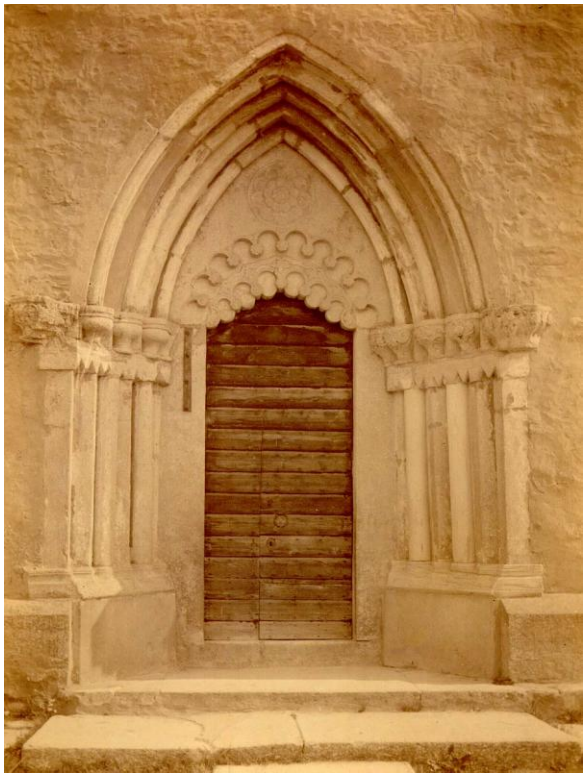

Exteriör från norr i början av 1950-talet. Sakristian har fått tegeltak 1937 och tornhuven är nybyggd samma år. Till höger exteriör från sydöst efter restaureringen 1953-1954. Fasaderna har slammats och skorstenen rivits. Foto från 1952 i Gotlands Museums arkiv respektive Sören Hallgren 1959, ATA.

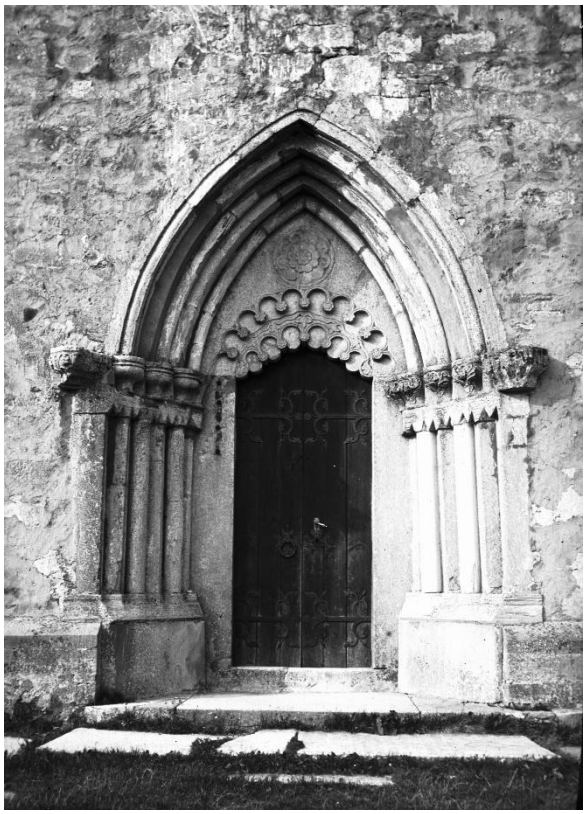
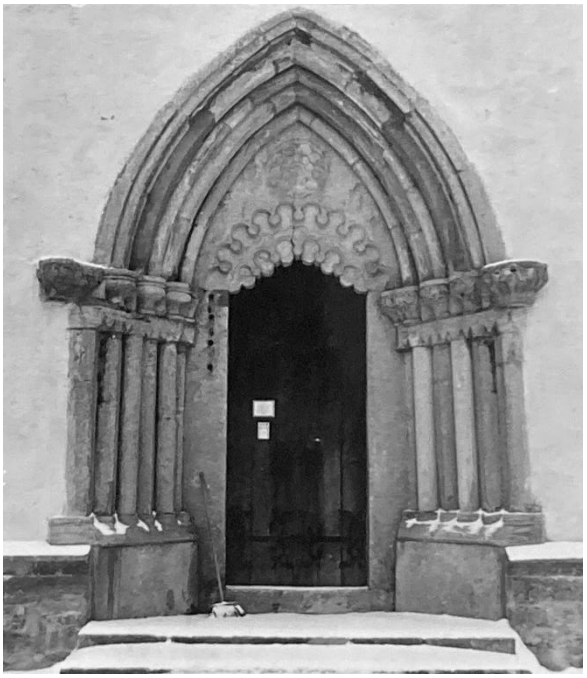

Tornhuven före och efter 1937. Den då nybyggda tornhuven fick något brantare hörnsvicklar och ljudgluggarna en mer trapetsoid form än tidigare. Foto Anders Roland 1913 (detalj) samt Sören Hallgren 1964 (detalj), efter Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970).

Tornportalen före och efter restaureringen 1894, då nya dörrar tillkom. Foto Olof Sörling ca 1890 respektive Louis Nilson omkring 1900, Gotlands Museums arkiv.

Tornportalen under 1900-talet. Foto Einar Erici 1915, ATA, respektive Sven E. Noreen 1955, Gotlands Museums arkiv.

Korportalen och nordportalen med vitkalkning troligen från 1800-talets mitt, borttagen 1922. Foto Anders Roland 1913, ATA. Till vänster utgrävning av stenfundament söder om långhuset och tornet. Foto Greta Arwidsson 1954, ATA, samt uppmätning Sven E. Noreen 1954, efter Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970). Lämningarna är medeltida men deras funktion är inte känd. De kan möjligen härröra från en kastal eller en klockstapel, men torde ha rivits senast när långhuset byggdes då de är placerade framför den tidigare långhusportalen. Det torde knappast röra sig om ett vapenhus då något sådant inte är känt från Gotlands landsbygd.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Alva kyrka består av ett kor med absid i öster och sakristia i norr samt ett högre och bredare långhus med i väster ett lågt men kraftigt torn med en stor tornhuv som också har en inrymd klockvåning med en krans av ljudgluggar under ett skärmtak. Trots att tornet är lågt och inte fullbordat dominerar det kyrkans framträdande. Kyrkans murar är tunt putsade med undantag för socklar och omfattningar kring portaler, tidigare ljudgluggar och medeltida fönsteröppningar. På taken ligger tegel och på tornhuven liggande träpanel. Sakristian i norr som tillbyggdes långt efter att kyrkan i övrigt stod klar, är helt putsad. Materialet är huvudsakligen sandsten men med iblandning av röd kalksten, mest i tornets södra portal.

Som huvudingång fungerar en stor och rikt formad gotisk perspektivportal på tornets södra sida. Den är något oregelbunden till formen och verkar delvis sammansatt av stycken som inte hör ihop eller skulle ha varit monterade på annat sätt. På långhusets norra insida finns en ristad ritning, sannolikt till denna portal, men som anger vissa väsentliga skillnader, bland annat att portalen i ritningen har en vimperg (gavelröste) som inte utfördes. Norra långhusportalen utgjorde före tornets tillkomst sydportal på långhuset. På tornets södra sida uppfördes en ny portal som blev kyrkans huvudingång. Korportalen har i sina kolonnettbaser skulpterade bilder i relief. Långhusets och korets fönster är rektangulära med en krönande svag stickbåge och tillkomna långt efter medeltiden medan absidens fönster sannolikt är ursprungliga. De är tre stycken, vilket annars främst förekommer i mer påkostade kyrkor, och det mellersta har en något mer framträdande omfattning. Sakristian på korets norra sida har i gavelröstet mot norr en lastport. Tornets västra fönster är ett gotiskt spetsbågigt fönster med ursprungligt masverk men senare kompletterad mittpost, troligen från 1800-talet. Ovanför ett mindre indrag med skråkantad huggen sten visas åt alla håll bågformer i sten som utgör omfattningar till igensatta tidigare ljudgluggar. Dessa är något olikformade och sitter mot öster något glesare för att inte skymmas av långhustaket som tidigare också hade en något högre resning. Tornhuven har den för Gotland karaktäristiska formen av en från fyrkant till åttkant övergående huv med skärmtak och ljudgluggar.

Exteriör från sydöst. Foto JL 2023.

Exteriör från sydöst och nordöst. Foto JL 2023.

Exteriör från sydväst.
Foto JL 2023.

Tornportalen från omkring 1300. Foto JL 2023.

Tornportalens västra kapitälbands yttersida samt tympanon. Foto JL 2023.

Långhusportalens västra kapitälband. Foto Rebecka Svensson 2007, Visby stift.

Tornportalens östra kapitälband. Foto JL 2023.

Långhusets södra fasad. Foto JL 2023.

Koret och absiden från sydöst. Foto JL 2023.

Korportalen. Foto JL 2023.

Korportalens västra och östra baser. Foto Rebecka Svensson 2007, Visby stift.

Absiden och absidfönstren från öster. Foto JL 2023.

Absiden och koret från nordöst. Foto JL 2023.

Sakristian från sydöst och nordöst. Foto JL 2023.

Långhuset och
tornet från nordöst.
Foto JL 2023.

Långhusportalen. Foto JL 2023.

Norra långhusportalens östra och västra kapitäl. Nedan tröskeln innan portalen återöppnades. Foto Rebecka Svensson 2007 respektive 2014, Visby stift.

Tornets övre del från nordöst, till höger snett underifrån. Foto JL 2023.

Tornet från nordväst. Nedan till vänster vindflöjeln. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift. Ovan till höger tornets västra fönster. Foto Rebecka Svensson 2007, Visby stift.

Tornet från sydväst. De tidigare ljudgluggarnas yttre omfattningar i söder, en omgjord till lastport, och öster. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift.

De tidigare ljudgluggarnas yttre omfattningar i norr och väster. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift.

Ljudgluggarna i tornhuven i öster och sydväst. Foto Pär Malmros 2023, Visby stift.

Interiör

Kyrkorummet har en tydlig uppdelning i kor med absid i öster, genom en rundbågig triumfbåge öppnar sig mot ett långhus som med en vid, hög och spetsig tornbåge förenas med ringkammaren i tornets bottenvåning. Koret täcks av ett tunnvalv, absiden har hjälmvalv medan långhuset har plant innertak av trä och ringkammaren i väster, kyrkorummets högsta del, täcks av ett murat kryssvalv. Ingång till rummet sker genom portalen på ringkammarens södra sida, nära tornbågen. En ingång utan trappsteg finns sedan 2017 även på långhusets norra sida i en återupptagen, sedan troligen 1700- eller 1800-talet igenmurad portal, samt på korets södra sida. Murarna är putsade, utom i tribunbågen, triumfbågen och tornbågen samt i tornportalens sidoposter. Golvet är stenlagt utom i bänkkvarteren där det är av trä. På långhusets norra mur finns en målad fris, framställande passionsberättelsen, men inte av den i så många av Gotlands kyrkor verksamme ”Passionsmästaren” utan målade ett drygt halvsekel senare, i början av 1500-talet. Orsaken till den fördröjningen är inte känd. Rester av kalkmålningar finns även på tornets norra mur samt kring absidens östra fönster, nu dolda av altartavlan. På 1890-talet påträffades även senmedeltida kalkmålningar på långhusets södra mur och i det södra av absidens murskåp finns rester av en dekor från 1600- eller 1700-talet som möjligen funnits i absiden. Mitt på långhusets norra vägg är ristat den nämnda förlageritningen till sydportalen. Långhusets träinnertak är laserat i en gråvit ton. Före 1990 var träets egen färg mer framträdande.

Ljuset i kyrkan kommer huvudsakligen från de på 1600-, 1700- och troligen strax före 1840 förstorade fönstren. De har kvar sin närmast rektangulära form med en låg stickbåge och har inte som i många andra kyrkor ändrats till en mer medeltida form mer rund- eller spetsbågigt krön under 1800-talet. Absidens små fönster har bevarat sin romanska form, som skiljer sig något från det större östfönstret och sidofönstren, medan fönstret i väster är gotiskt med bevarat masverk i fönstrets övre del. Det mönsterlagda färgade glaset tillkom 1896. Då eller vid läktarbygget på 1850-talet återställdes även mittposten, troligen efter att fönstret en tid haft en enklare indelning. En ingång på korets norra sida leder till sakristian. Dess inre väggar är putsade och vitkalkade. Golvet är fernissat och taket träfärgat. De rektangulära fönstren mot öster och söder är till nuvarande form troligen från 1861 då sakristian 1840 omtalas som ”cell-lik”, det vill säga mörk.

I ringkammarens västra del finns sedan 2017 på var sida om orgeln avskärmade förvaringsutrymmen. Innanför det norra finns i tornets nordvästra hörn ingången till murtrappan till torn och vindar. Denna löper i norra muren. I trapploppet är på flera ställen infogade huggna murblock som antingen är återanvända från en äldre byggnadskonstruktion eller varit avsedda till tornets huggna partier men kasserats. Flera av dem kan ha ingått i långhusets västgavel som torde ha rivits inför tornbygget. Trappmynningen ligger ett kort stycke ovanför tornvalvet, sannolikt för att, som nu, mynna ovanför ett jämnt bjälklag som lämpade sig bättre till förvaring än valvets ojämna ovansida. Utgången till långhusvinden ligger emellertid direkt ovanpå valvet i det låga utrymmet mellan valvet och bjälklaget. På det nämnda bjälklaget är rest en kraftig träkonstruktion med sammanfogningsmärken, vilket visar att delarna torde vara förtillverkade på marken. En datering visar att virke, sannolikt i denna konstruktion, fälldes 1441. Orsaken till den kraftiga konstruktionen är inte känd. Den kan ha varit kraftig för att bära klockorna, bära en träöverbyggnad på tornet eller utgjort en försträvning av murarna. Klockorna synes dock inte ha stått på denna konstruktion utan ha hängt mellan bjälkar från sidomurarna. Den murade torndelens översta våning har tidigare utgjort klockvåning och har igenmurade parställda stora gluggar åt alla håll. En av gluggarna mot söder är öppen och försedd med trälucka. Övriga gluggar är igenmurade med tunna skift, kanske från 1700-talet. Ljudgluggarna har raka smygar med tunnvalv och rester av puts. I en av de mot öster finns ristad graffiti, rimligen från tiden när

gluggen var öppen. Kring inre omfattningen på några av gluggarna finns i putsen spår av kvadermålning i rött. Golvet är ett inåt sluttande dalgolv med avrinningsränna i mitten. Golvet kan vara kvar från den tiden och har senare troligen fångat inträngande vatten från tornhuven. Våningen öppnar sig upp i tornhuvens nedre del. Ovanför denna finns den nuvarande klockvåningen med ljudgluggar i tornhuvens alla åtta sidor. Klockan hänger i en klockstol daterad 1937, vilket år hela huven nybyggdes med samma yttre form som den tidigare men sannolikt med en förenklad inre konstruktion. Långhusvinden nås genom en rundbågig öppning i östra tornmuren. Långhusets takstol synes, liksom de över koret och absiden, vara förnyad på 1800- eller 1900-talet. Innertaket över långhuset döljs av isolering. Triumfbågsmuren har brett utstrukna fogar och bär på norra sidan spår av en i början av 1900-talet inbilad skorstensstock. Passagen till korvinden är rektangulär liksom passagen till absidvinden. Även tribunbågsmuren har brett utstrukna fogar och i båda syns avtryck av tyg, händer och verktyg från putsningen. Ovansidorna av såväl korets tunnvalv som absidens hjälmvalv är frilagda. På absidvinden närmast tribunbågsmuren syns ytterändarna av en dubblerad ankarbjälke vilken även syns på ett äldre interiörfoto före 1896 då den alltså var synlig inifrån kyrkorummet. Äldre sprickor syns över valvet i muren rakt ovanför tribunbågen.

Interiör mot öster. Foto JL 2023.

Interiör mot öster. Foto JL 2023.

Interiör mot väster. Foto JL 2023.

Interiör av koret och absiden mot öster. Foto JL 2023.

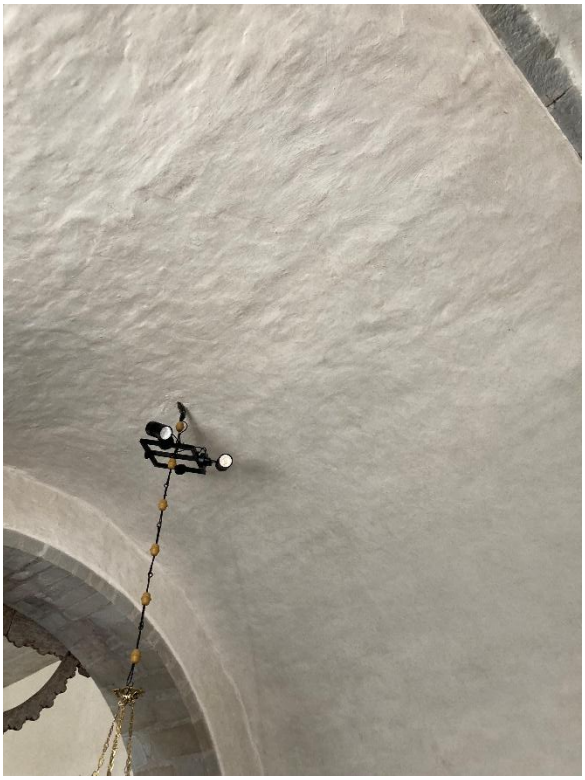
Absidens norra och östra fönster. Foto JL 2023.

Interiör av absiden mot sydöst. Till höger korets södra sida mot sydöst. Foto JL 2023.

Korfönstret. Till höger korets norra sidan mot nordväst. Foto JL 2023.

Interiör av koret mot väster. Till höger korvalvet mot nordväst. Foto JL 2023.

Långhusets södra sida sedd mot nordväst och sydöst. Foto JL 2023.

Kalkmålning från 1500-talets början på långhusets norra mur. Foto JL 2023.

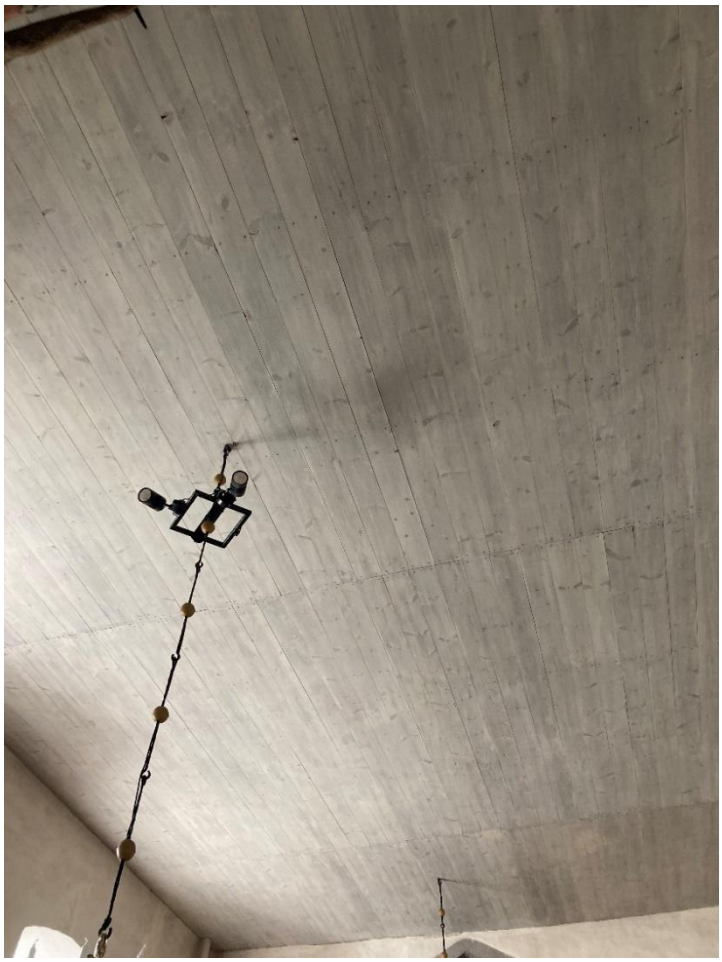

Kalkmålning från 1500-talets början på långhusets norra mur. I målningens nedre del anas ristade bågar som sannolikt var tänkta att utgöra förlageritning vid huggning av bågar och en ej utförd vimperg för tornportalen från omkring 1300. Foto Rebecka Svensson 2007, Visby stift.

Kalkmålning från 1500-talets början på långhusets norra mur, nära långhusets nordöstra hörn. Foto JL 2023.

Kalkmålning från 1500-talets början på långhusets norra mur, nära långhusets nordöstra hörn. Foto JL 2023.

Långhusets innertak med laserad panel från 1952-1953. Foto JL 2023.

Långhusets norra sida sedd genom tornbågen mot nordöst. Till höger tornbågens norra del och spets sedda underifrån och mot norr. Foto JL 2023.

Tornbågen och ringkammaren mot väster. Foto JL 2023.

Ringkammarens norra sida med rester av kalkmålningar från 1500-talets början. Foto JL 2023.

Ringkammarens valv sett mot nordväst. Till höger sakristians innertak mot nordväst. Foto JL 2023.

Interiör av sakristian mot nordöst. Foto JL 2023.

Ingång i ringkammaren nordvästra hörn till trappa i norra tornmuren till torn och vindar. Till höger ljusglugg i trappan. Foto JL 2023.

Del av murverket i trappan med till synes återanvända stenar samt verkstycken till troligen ej använt material, ovan till höger troligen till tornportalen, nedan till höger block som ovanligt nog visar en sten efter en första men inte fullföljd släthuggning. Foto JL 2023.

Trappans mynning i nordöstra hörnet av tornets andra övervåning. Till höger den andra övervåningen mot söder vid östra muren med blick ned mot första övervåningen. Foto JL 2023.

Murverket i tornets östra mur med i höjd med andra övervåningen, med inslag av till synes återanvänd sten, troligen från västra långhusgaveln, samt eroderad sten vilken tyder på att tornet kan ha stått ofullbordat eller med bristfälligt väderskydd en tid. Till höger första övervåningen, direkt ovanför ringkammarens valv, sedd mot nordöst. Nedan till höger troligen oanvänt block för hörnkedja samt block med fossil. Foto JL 2023.

Tornets andra övervåning mot sydväst. Foto JL 2023.

Delar av träkonstruktionen i tornets andra övervåning med knutmärken som visar att konstruktionen timrats på marken och sedan monterats ihop i tornet. Till höger stockstege och tapp. Foto JL 2023.

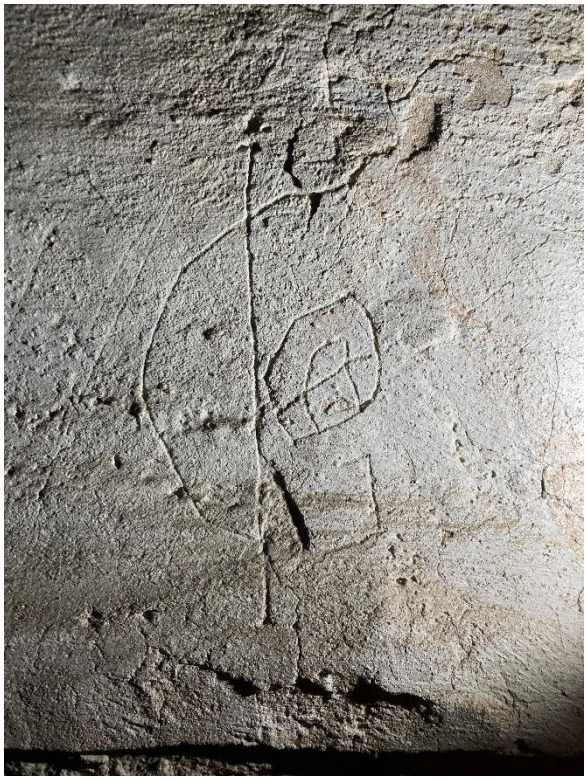

Tornets tredje övervåning, tidigare klockvåning, sedd mot väster. Foto JL 2023.

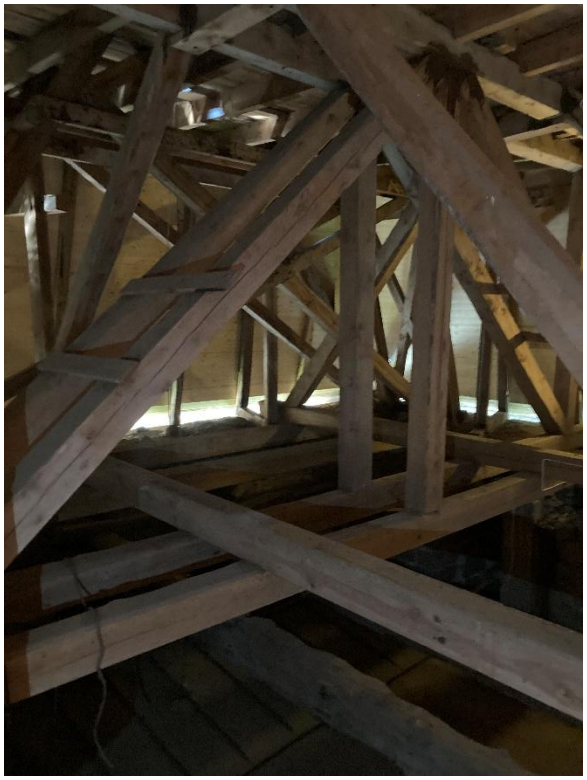
Den västra av de tidigare ljudgluggarna mot norr samt den östra mot söder, omgjord till lastport. Foto JL 2023.

Den norra av ljudgluggarna mot öster. Igenmurningen gjord med sten i tunna skift. Till höger ristad graffiti på nischens vänstra sida, sannolikt gjord i släpljus innan igenmurningen. Foto JL 2023.

Rester av målad omfattning kring insidan av den södra av ljudgluggarna mot öster. Till höger murkrönet på tornets södra sida sedd mot väster. Foto JL 2023.

Tornhuvens nedre del mot nordväst. Till höger klockvåningen i tornhuven mot nordöst. Foto JL 2023.

Klockbock i klockvåningen i tornhuven sedd mot nordväst. Till höger tornhuvens inre konstruktion sedd uppåt mot nordöst. Huvens nybyggnadsår 1937 inskuret i klockbocken. Foto JL 2023.

Långhusvinden mot väster med tornets östmur och långhustakets ovansida. Foto JL 2023.

Långhusvindens övre del mot väster med övre delen av passagen från tornet. Till höger murparti av tornets östmur, söder om passagen. Foto JL 2023.

Södra delen av triumfbågsmuren sedd från långhusvinden mot öster. Foto JL 2023.

Skorstensstock i triumfbågsmurens norra del, inbilad och murad vid eller strax efter sekelskiftet 1900. Till höger passagen till korvinden sedd från långhusvinden mot nordöst. Foto JL 2023.

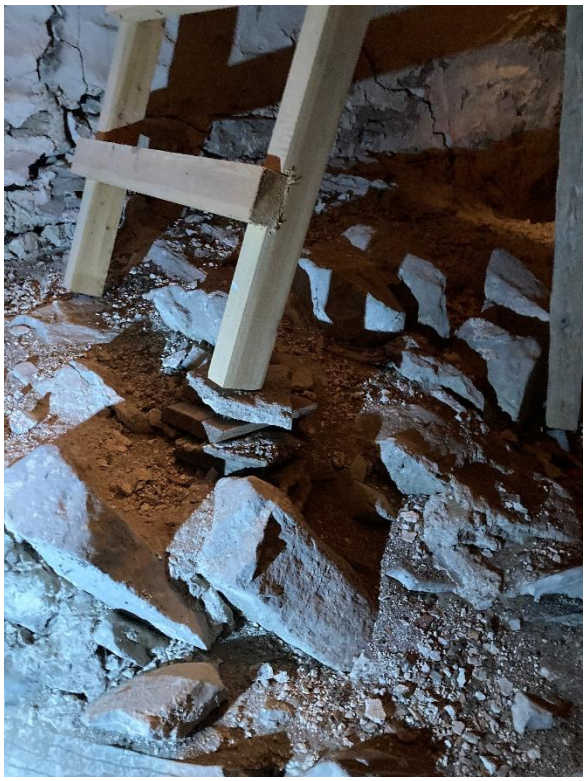

Korvindens västra del mot sydväst. Till höger med ovansidan av korets tunnvalv. Foto JL 2023.

Korvinden mot öster. Till höger passagen till absiden sedd från korvinden mot sydöst. Foto JL 2023.

Absidvindens övre del mot sydväst med passagen från korvinden samt, till höger, absidtakets övre västra del. Foto JL 2023.

Hjälmvalvet över absiden sett mot nordväst vid dess högsta punkt och vid nordvästra hörnet. Foto JL 2023.

Absidvindens sydvästra och nordvästra del med dubbla dragbjälkar, inmurade i hjälmvalvet närmast muren mot koret. Till höger sprickbildning i östra kormuren ovanför tribunbågen. Foto JL 2023.

Avtryck i murbruket i triumfbågs- och tribunbågsmurarna från brukets påslagning, troligen omkring 1200, med synligt tryck från tygtrasor och knogar. Foto JL 2023.

Fast inredning och inventarier

Kyrkans inredning är från 1600-, 1700- och 1900-talet med inslag från medeltiden och 1800-tal. Det murade och fristående altarbordet är medeltida. Det har nisch på fram- och baksidan samt, ovanligt nog, även en skråkantad sockel. Altaruppsatsen av sandsten är troligen tillverkad vid verkstäderna vid Burgsvik, enligt inskrift av Jacob Blas 1671. Altarringen tillkom 1840. På var sida om altaret sitter skåp i nischer, det norra ett sakramentsskåp med snidad omfattning och dörrar från omkring 1300, försedda med myntinkast. Spår i murverket visar att det föregåtts av en vidare, rundbågig nisch. Det södra skåpet har dörrar från 1700-talet. Målningar inne i skåpet härrör sannolikt från en murdekor från 1700-talet medan nischen ännu var öppen. En nisch i korets nordvästra hörn med dörrar från 1894 har ett inre lönnfack. I triumfbågens södra sida, vid predikstolstrappan, sitter en öppen nisch. I smygen till den 2017 återöppnade nordportalen framkom en vigvattensnisch, antingen från den flyttade romanska portalens tid eller från 1300-talet när portalen insattes på nuvarande plats.

Ett av kyrkorummets mest anslående föremål och därtill kyrkans nästan enda medeltida inventarium är det ovanligt stora triumfkrucifixet, tillverkad av den så kallade ”Hejnummästaren” kring 1200-talets mitt. Dess storlek talar för att krucifixet inte hört till kyrkan från första början. Sannolikt kan det ha hört till någon kyrka i Visby eller annan kyrka på landsbygden med större triumfbåge. Samtidigt är det inte omöjligt att kyrkan som gåva kan ha erhållit ett krucifix utan hänsyn till kyrkans storlek. Även Hablingbo romanska kyrka torde vid samma tid ha fått ett överdimensionerat krucifix. Men då kyrkan i princip saknar andra medeltida inventarier är det mera sannolikt att det kommer från annat håll. Att kyrkans klocka på 1580-talet hade flyttats till Gothem kyrka ger exempel på att även svårflyttade inventarier kunde föras mellan mer avlägsna kyrkor. Just krucifix var också den typ av medeltida träskulptur som inte tappade aktualitet i och med reformationen och ibland även kunde nytillverkas, som i Roma på 1710-talet och sannolikt i Eksta. Krucifixets nuvarande färgsättning härrör från 1953-1954. Tidigare övermålningar hade skett på 1600- och 1700-talet samt 1896. Samtidigt placerades det på nuvarande plats framför triumfbågen, men på en piedestal som avlägsnades 1990. Tidigare hängde det på långhusets norra vägg.

Predikstolen tillverkades omkring 1740 och målades 1746 av Johan Dreutz. Den har trappa och dörr i behåll och är rikt bemålad. Vid restaureringen 1896 flyttades predikstolen längre åt söder, varvid vissa omflyttningar av dess delar skedde. Bänkinredningen i långhuset tillkom 1953-1954. En skärm från en korbänk från 1686, målad av Rasmus Bartsch 1698, står nu i ringkammaren och utgjorde en tid före 1966 skärm för ett podium i väster. Orgeln tillverkades 1966 av Frobenius orgelbyggeri i Danmark. Nummertavlan tillverkades av N. Sjöström 1855, en tidigare nummertavla finns från 1896, ritad av Gustaf Pettersson. Dopfunten av sandsten tillverkades 1653 och målades 1673. Av en äldre dopfunt finns bevarat foten i sandsten från 1100-talets slut hörande tillskriven ”Hegvalds” verkstad. I korgolvet ligger ett par medeltida gravhällar. Fattigstocken är enligt inskrift gjord 1730. Klockan är gjuten 1874 av Johan A. Beckman & Co i Stockholm.

Kyrkorummet mot öster. Inredningen är från olika tider. Det stora krucifixet är kyrkans nästan enda medeltida föremål. Altaruppsats och dopfunt härrör från 1600-talet, predikstolen från 1700-talet, altarskranket från 1800-talet och bänkinredningen från 1900-talet. Foto JL 2023. Till vänster det medeltida murade altaret i absiden. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Det murade medeltida altaret och altaruppsatsen från 1671. Antependiet är komponerat av textilkonstnär Ethel Halvar-Andersson, Karlstad 1964. Foto JL 2023.

Altaruppsats i sandsten, skulpterad och målad av Jacob Blas 1671. Foto JL 2023.

Detaljer av altaruppsatsen. Foto JL 2023.

Skåp i nisch på altarets baksida samt baksidan av altaruppsatsen, visande dess olika sammanfogade delar. Foto JL 2023.

Ovan, sakramentsskåp på absidens norra sida. Till höger detalj av dörrarna med järnbeslag och det ena av två myntinkast. Foto JL 2023. Till vänster, skåp på absidens södra sida, stängt och öppet. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift. Nedan, detalj av målningen i skåpet. Möjligen har resten av absiden varit dekormålad på samma sätt. Foto JL 2023.

Nisch i korets nordvästra hörn med dörrar från 1894 och inre lönnfack. Foto JL 2023.

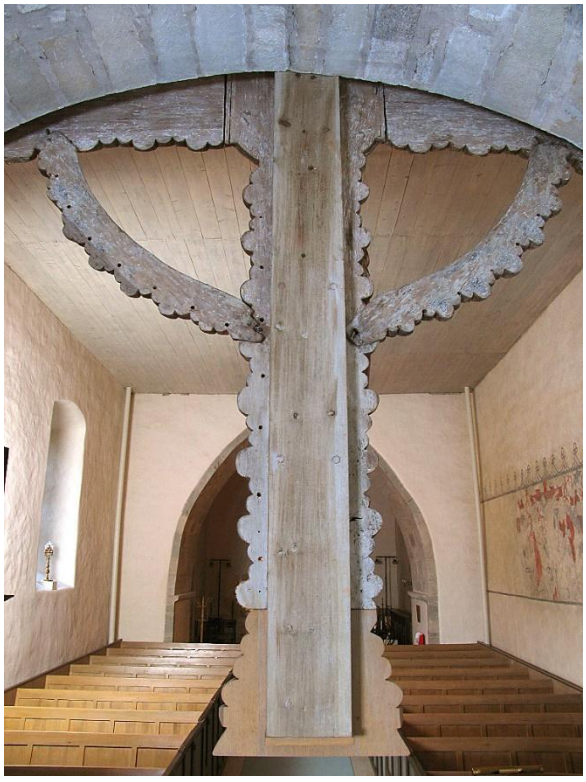

Nischer i norra långhusportalen. Den övre troligen för en låsbom, den nedre en vigvattensnisch. Till höger vigvattensnischen. Foto JL 2023.

Triumfkrucifix från 1200-talets mitt. Foto JL 2023.

Krucifixet, detalj samt baksidan. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Triumfkrucifixet placerat på långhusets norra vägg, målat av Carl Wilhelm Pettersson 1896 samt uppsatt i triumfbågen 1953-1954 med den 1991 avlägsnade piedestalen. Äldre vykort från Alva Handelsförening ATA samt foto i Gotlands Museums arkiv.

Predikstol från omkring 1740, målad 1746 av Johan Dreutz. Foto JL 2023.

Predikstolen samt predikstolstrappan med nisch på triumfbågens södra sida. Foto JL 2023.

Predikstolen med målningar från 1746. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Bänkinredning från 1952-1953, ritad av Gösta Wiman. Foto JL 2023.

Skärm till korbänk från 1686, målad av Rasmus Bartsch 1698, nu i ringkammaren, från 1953-1954 till 1966 skärm framför orgelpodium. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Orgeln i ringkammaren med skärmväggar från 2017. Foto JL 2023.

Orgeln byggd av Frobenius orgelbyggeri, Danmark, före inbyggnaden. Till höger nummertavlor från 1855 av N. Sjöström och, ej i bruk, från 1896, ritad av Gustaf Pettersson. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

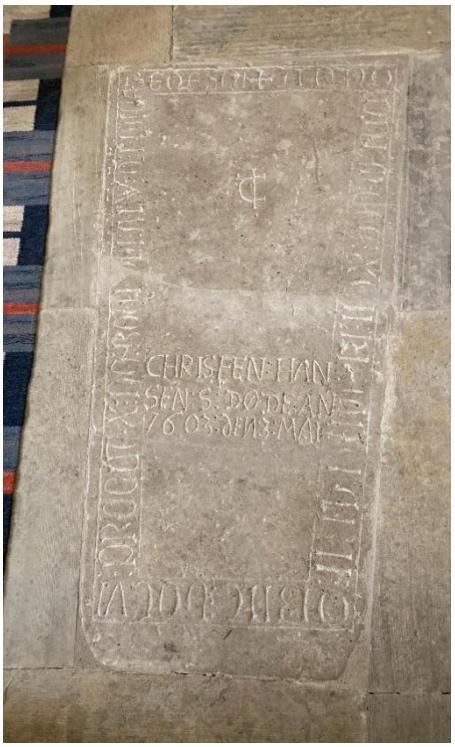

Dopfunt av sandsten, tillverkad 1653, målad 1673. Ovan till höger cuppan ovanifrån. Foto JL 2023. Nedan till höger cuppans undersida. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Fot till tidigare dopfunt i sandsten från 1100-talets slut, tillskriven Hegvaldsgruppens dopfuntar. Foto JL 2023 respektive Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Gravhäll från 1317, återanvänd 1603. Till höger altarmatta, vävd av Gunvor Nordström, Gotlands Hemslöjd, 1954. Foto JL 2023.

Klocka, gjuten av Johan A. Beckman & Co i Stockholm 1874. Foto JL 2023. Ovan fattigstock, tillverkad 1730. Foto Bo-Göran Kristoffersson 2004-2008, Visby stift.

Restaureringar

De senaste restaureringarna

Under 1600- och 1700-talen försågs kyrkorummet i etapper med ny inredning i form av altaruppsats, altarring, predikstol och bänkinredning. En viss omgestaltning företogs 1840 då kyrkorummet vitkalkades, innertaket vitlimmades och en ny altarring tillkom. Omkring 1850 byggdes en läktare i väster. En inre restaurering efter ritningar av arkitekten Gustaf Pettersson ägde rum 1896. Bänkinredningen ersattes av en ny med öppna bänkar med gavlar i nygotik. Väggarna putsades om varvid ojämnheter doldes och murverket frilades i tribunbågen, triumfbågen och tornbågen. Nu, om inte tidigare, återställdes västfönstret med mittpost. Predikstolen, vars trappa tidigare sköt ut längre i triumfbågen, flyttades något åt söder. Det stora krucifixet, då på norra långhusmuren, förgylldes delvis. I början av 1900-talet installerades värmekamin i långhusets nordöstra hörn och år 1912 anskaffades en orgel, ritad av arkitekten Bror Almqvist, placerad på läktaren något skjuten åt norr så att den inte skymde västfönstret. En ny och omfattande restaurering genomfördes 1953-1954 efter förslag av arkitekten Gösta Wiman. Bänkinredningen byttes åter ut och ersattes av slutna bänkkvarter. Putsen från 1896 ersattes av en ny, tunnare, varvid bevarade rester av medeltida kalkmålningar togs fram. Kaminen togs bort. Långhuset fick ny takpanel med synligt trä. Läktaren i väster revs och orgeln ställdes på ringkammarens norra sida med ett lågt podium, troligen för kör eller ny orgel ordnades i sydvästra hörnet bakom den äldre korbänksskärmen. Triumfkrucifixet flyttades till triumfbågen, frilades från det mesta av sin färg och placerades på en piedestal. År 1990 togs piedestalen under krucifixet bort. Samtidigt laserades träinnertaket och blev ljusare än tidigare. En inre restaurering 2017 innebar förutom rengöring av ytskikt att den igenmurade nordportalen åter togs upp för att öka tillgängligheten till kyrkorummet och försågs med diskreta ramper såväl in- som utsidan. Samtidigt avskärmades förvaringsrum norr och söder om orgeln.

Interiör mot öster före restaureringen 1896. Foto Carl Lönngren 9/10 1894 med 5 minuters slutartid (enligt annan uppgift foto Severin Nilsson 1880), Gotlands Museums arkiv, negativ i ATA.

Koret före 1896, detalj av föregående. Observera bindbjälken i tribunbågen. ATA.

Triumfkrucifixet innan ommålningen 1896 samt predikstolen innan den flyttades närmare södra muren. Detaljer av föregående. ATA.

Bänkinredning från 1700-talet, borttagen 1896. Den främsta bänkraden något högre än de andra och troligen markerande mer exklusiva bänkar. Till vänster bänkdörrarnas bemålning. Detaljer av föregående. ATA.

Kalkmålning på långhusets södra mur, påträffad 1895 men ej bevarad. Foto Herman Lundgren 1895, ATA.

Interiör mot öster strax efter restaureringen 1896 och innan kaminen anskaffats. Foto ca 1900 i ATA.

Sakramentsskåpet på absidens norra sida, före och efter restaureringen 1896. Foto Olof Sörling ca 1890 respektive Einar Erici 1915, ATA. Till vänster interiör mot öster efter restaureringen efter restaureringen 1896 och troligen efter att kaminen anskaffats, vilken lämnats utanför bilden. Foto Anders Roland 1913, ATA.

Interiör av absiden och av kyrkorummet mot öster på 1910-talet. Foto Anders Roland 1913, ATA, respektive Einar Erici 1915, Gotlands Museums arkiv. Skorstensstockens dragning anas.

Interiör mot väster med läktare från 1850 och orgel från 1912 mellan restaureringarna 1896 och 1953-1954. Foto Alfred Edle 1938, efter Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970).

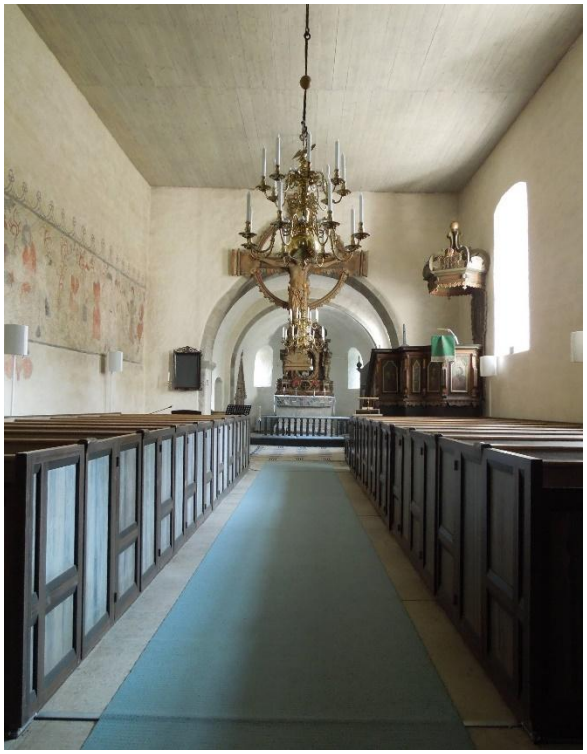
Interiör mot väster efter restaureringen 1953-1954. Korbänken uppsatt kring podium i ringkammaren och orgeln från 1912 nedtagen från den rivna läktaren och placerad mot nordmuren. Foto Gunnar Svahnström 1964, Gotlands Museums arkiv.

Interiör mot sydöst efter restaureringen 1953-1954. Foto troligen från omkring 1960-talet i ATA.

Interiör mot öster efter 1953-1954, före 1990. Taket lagt av brunbetsade furuplankor. Krucifixet står på en piedestal. Foto Sören Hallgren 1968, efter Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970).

Interiör mot öster och av ringkammaren mot väster efter restaureringen 1990. Långhusets innertak målat, triumfkrucifixets piedestal borttagen, ringkammaren utan skärmväggar. Foto Jan Utas 2015, efter Vård- och underhållsplan 2009-2015, Visby stift.

Interiör mot väster mellan restaureringarna 1990 och 2017. Till höger långhusets nordvästra hörn med norra långhusportalen markerad i putsen innan den återöppnades 2017. Foto Rebecka Svensson 2007, Visby stift.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravningar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning menas* de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Arkeologiska undersökningar

Vid grävning för åskledare 1954 påträffades medeltida murverk. Byggnaden tycktes vara kvadratisk med 8 meter i sida. Det ligger på 0,1-1 meters djup ca 3 meter söder om torn och långhus[1].

Fornlämningar

Strax öster om kyrkan finns en fyndplats för ett bronssmycke som klassas som Övrig kulturhistorisk lämning. Spännet, som påträffades 1957, låg på ungefär 60 cm djup cirka 3 meter öster om kyrkans östmur[2]. Fyndet förvaras på Gotlands Museum[3]. Läget i Fornreg. är felaktigt då markeringen för lämningen där ligger drygt 8 meters öster om kyrkan.

I Historiska museets databas finns ett antal fynd som påträffats under kyrkans golv. Vilka år fynden gjordes är oklart men de löstes in 1897. Det rör sig bland annat om drygt 200 wisbybrakteater, bokspänne i brons och en fingerring[4].

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

[1] Noreen 1954..
[2] L1977:3140 (Alva 89:1).
[3] Thunmark-Nylen 1995. Gotlands Museum inv. nr. GFC 10046.
[4] SHM inv. nr. 10291.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karakteristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Härigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobyggandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistorier utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i

kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vindar och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altaruppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvårdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsocknen. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Bruksvärden

Följande bygger på de 349 svar från besökare som inkom via de enkäter som sommaren ställdes 2019 i 16 kyrkor i Romaklosters och Klinte pastorat. Av dessa 349 personerna besökte 52 % kyrkan för första gången.

De som räknas in som återkommande besökare har angivit att de besöker kyrkan ofta, ibland eller sällan/någon gång per år. Genomgående är gravskötsel, besök av anhörigs grav samt delta i gudstjänst och andakt de främsta anledningarna till besök. Av de barnfamiljer som bor i socknarna kan man utläsa andra motiv till återkommande besök en förälder skriver såhär ”Vi bor

nära kyrkan. Ibland går vi hit och letar Pokémon och övar vår minsta att läsa, precis som vår äldsta son gjorde när han lärde sig läsa". Konserter anges också som en stor anledning till besöket. För dessa besökare står kyrkan för hembygd, barndom, en knutpunkt, trygghet samt en plats för släkten genom århundraden. De uttrycker en stor glädje och stolthet över sina kyrkor och betonar hur viktig den är för sockens identitet, historia och sammanhang samt för individens släkthistoria.

Förstagångsbesökarna kan majoriteten kopplas till turism, många anger att de hade som mål att besöka minst en kyrka på ön under sin semester eller att besöka många/samtliga av öns kyrkor. Benämningen kyrksafari var en återkommande anledning. Några av dessa förstagångsbesökare uppskattar kyrkorna som en stillsam plats att komma till för att få lite lugn och ro, medan andra ser kyrkan som ett värdefullt nationellt kulturarv och historiedokument. Intresse för konst, kultur, arkitektur och historia beskrivs återkommande som en av anledningarna till besöket.

Generellt sätt var besökarna mycket nöjda med tillgängligheten (74%). Många påpekade att det är trevligt att kyrkan är upplåst så att man får möjlighet att komma in samt är glada att se att kyrkorna och kyrkogårdarna är så välskötta. De som inte var nöjda med tillgängligheten påpekade oftast för dålig belysning i kyrkan, nedsatt framkomlighet med rullstol och dylikt i grusgångar samt vid trösklar, svårighet att öppna eller stänga porten.

När det gäller information var det många som saknade informationsbroschyrer att titta i på plats samt att kunna köpa med sig hem. Där det fanns information efterfrågades mer lättläst text och mer bilder. Genomgående önskades även information på engelska samt ibland även tyska. Flera kommenterade att de sökte mer information på nätet eller i turist-appar samt kompletterade med information från böcker, exempelvis Änglar & Drakar.

Kyrkobyggnaden

Alva kyrka utgör en av de mindre på Gotland. Den utmärks av en välbevarad romansk kyrka som senare har försetts med ett inte fullbordat torn. Tornet, som också är bredare än långhuset, utgör dock i sitt nuvarande skick med låga murar och hög tornhuv den mest särpräglade delen av kyrkans exteriör. Tegeltaken och de förstorade fönstren gör att kyrkans yttre präglas av en eftermedeltida karaktär.
Tornet utgör kyrkans byggnadshistoriskt märkligaste del genom att den synes ha en komplicerad byggnadshistoria och troligen färdigställts under medeltidens senare del. Portalen synes vara sammansatt av delar som inte var tänkta att sitta på det viset, vilket också framgår av den ristade ritningen på norra långhusmuren till portalen. Den inre timrade konstruktionen i tornet samt de igenmurade ljudgluggarna utgör en värdefull del för att uttolka tornets byggnadshistoria.

Kyrkorummet har i sin östra del en värdefull sammansättning av ett romanskt kyrkorum. Den visserligen vida men rundbågiga triumfbågen är sannolikt inte vidgad utan har sin ursprungliga form bevarad. I kombination med långhusets plana innertak ger det en värdefull bild av hur ett romanskt kyrkorum tedde sig. Interiören karaktäriseras av sina äldre inredningsföremål och inventarier, vilka präglas av karaktären från 1950-talets restaurering, från vilken bänkinredningen och den dova färgsättningen, trots det senare ommålade taket, har behållit sin framtoning.

Kyrkans inventarier

Det framträdande stora triumfkrucifixet utgör ett av kyrkorummets mer särpräglade inslag, även om piedestalen inte längre finns på plats som ett visuellt stöd nedifrån. Andra värdefulla inredningsföremål är altaruppsatsen och den rikt målade predikstolen samt skärmen från korbänken. Nischerna, som den med lönnfack och vigvattensnischen i nordportalen är av värde liksom gravhällarna i koret och fattigstocken.

Kyrkogården

Alva kyrkogård tillhör Gotlands medelstora kyrkogårdar. Dess utvidgningar speglar befolkningens tillväxt och socknens expansion.

Den äldre kyrkogården är tydligt markerad genom en bevarad mur norr och kyrkan och delar av en trädrad med äldre träd öster om kyrkan.

Den yngre delen av kyrkogården från 1957 har en tidstypisk utformning med en rak huvudgång och gångar mellan kvarteren som kantas av ligusterhäckar. Gravvårdarna är låga och ofta rektangulärt formade.

Trädrader i norr och söder samt enstaka solitära träd ger kyrkogården en lummighet och skapar en rumskänsla.

Kyrkogården speglar människors liv och samhällets förändringar, traditioner och ideal. Eftersom kyrkogården har en lång kontinuitet finns ett antal äldre gravvårdar med innehållsrika inskriptioner som berättar om de människor som är knutna till Alva socken. De äldre gravarna finns framför allt öster om kyrkan. Vid gravvårdsinventeringen 1996 angavs 14 av gravvårdarna på kyrkogården som kulturhistoriskt värdefulla. Vid en uppföljande inventering 2017 utpekades 18 gravvårdar som kulturhistoriskt värdefulla.

Naturvärden

Träden, och buskagen är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till gamla träd och idag utgör kyrkogårdarna en av de viktigaste miljöerna för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Alva kyrkogård finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Alva kyrka

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
s 1100-tal	Dopfuntsfot av Hegvald.	GK
t 1200- tal	Koret med absiden uppfördes.	GK
ca 1250	Långhuset byggdes.	GK
	Triumfkrucifix.	SvK
1317	Gravsten över Botvi.	GK
ca 1300	Tornet uppfördes.	GK, SvK
	Väggskåp i absiden.	SvK
1441	Den yttersta årsringen bär årtalet 1441 enl. en dendrokronologisk undersökning på ett av de fasta virkena i tornet.	GF
ca 1520	Muralmålningar i långhuset och tornrummet, tillskrivna den s.k. ”mästaren 1520”.	SvK, GK
1653	Dopfunt.	GK
1671	Altaruppsats av sandsten.	GK
1673 (?)	Dopfunten målades.	GK
1688	Försåldes gammalt taktegel.	SvK
1693	Utvändig putslagning och vitkalkning.	SvK
	Ett nytt(?) fönster höggs upp.	SvK
1698	Brädtaket i långhuset målades av Rasmus Bartsch.	SvK
	”Hans Güding slog Brädher på Kyrckiotaket i 3 dagar á 12 öre om dagen”.	SvK
1600- tal	Korbänk.	GK
	Ev. tidpunkten för uppförandet av kyrkans första sakristia.	GK, SvK
1702	Ny tornhuv.	SvK
1740	Predikstol.	GK
1752	Åsknedslag.	GA
1773	Nya glas och karmar i fönstren, ev. förstorades dessa samtidigt.	SvK
ca 1780	Sakristian byggdes.	GK
1700-tal	Akantusmålning i skåpsnisch i absiden.	SvK
t 1800-tal	Fönstren gjordes ”likartade”.	SvK
1830-tal (?)	Tegeltak på kor, långhus och absid.	SvK
1840	Omtalas betydande reparationer som nyligen utförts ”med större fenster, Tegeltak, hvitlimning och målning, utom sacristian, som ännu befinnes i sitt gamla cell-lika skick”.	SvK

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
1861	Sakristians murar höjdes, fönstren förstorades. Golv och tak lades om.	SvK
1865	Två av kolonnetterna i tornportalen byttes ut. Reparation av sockeln.	SvK
1866	Omfattande reparation av tornhuven.	SvK
1895	Framtagning och överkalkning av medeltida muralmålningar (fragmentariska).	SvK
1896	Restaurering efter förslag av arkitekt Gustaf Petterson: Ny bänkinredning i nygotik. Nytt portblad i korportalen. Sandstensblock insatta under tornportalens baser (?). Nytt glas i V tornfönstret (flerfärgat). Kalkning på huggen sten i kyrkorummet avlägsnades. Nytt väggskåp i korets N vägg.	SvK
1904	Smörjdes sakristietaket på vilket det låg falar.	SvK
1937	Ny tornhuv efter ritning av arkitekt Karl Norberg. Lades nya tegeltak på alla byggnadens delar.	SvK
1953-54	Restaurering efter förslag av arkitekt Gösta Wiman: Fasaderna putslagades och vitkalkades. Skorstenen revs. Häng- och stuprännor på tornhuven. Nytt portblad i tornportalen. Interiören putslagades och kalkades, muralmålningarna i långhuset och tornet togs fram och konserverades. Läktaren revs, orgeln placerades på ett podium. Ny bänkinredning med slutna bänkkvarter. Nytt plant innertak av bräder i långhuset, brunbetsade. Nya golv av kalkstensplattor i hela kyrkan. Triumfkrucifixet återuppsattes på sin plats i triumfbågen på ny krucifixpiedestal. Elektrisk belysning och värmeledning installerades. Ny orgel.	GK, SvK GK
1990	Inre rengöring (Harald Norrby). Brädtaket i långhuset vitmålades. Krucifixpiedestal togs bort.	GF
	Inbrott i kyrkan – ett värdefullt blyinfattat fönster skadades.	GF
1993	Utvändig restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby, entreprenör NärBygg: arbetena omfattade putslagning och kalkning av samtliga fasader. Socklar och hörnkedjor foglagades, spjälkande eller ”ruttna” delar av sandstenytorna rensades bort och kanterna jämnades till med kniv. Klockdäcket rengjordes, målades. Tornhuven tjärsmordes. Nya trappor och räcken på vindarna. Portalerna konserverades av Stenkonserveringskonsult AB. Avvattningen såg över från både tak och fönster. En trampsten byttes ut i N långhusportalen. Luckan till sakristievinden reparerades genom utbyte av rötskadade delar.	GF
2004-05	Textilförvaringen förbättrades genom textilkonsulterna Lotines försorg, varvid flera föremål konserverades av Libraria.	GF

ÅR	BYGGNADSDEL ETC.:	REF.
2006	Anläggning för ventilation av utrymmen under golvet i långhuset. Ventilation av golvkonstruktionen p.g.a. mögelskador i kyrkan. Bänkkvarterens golv ventileras via en fläkt på långhusvinden.	GF
2008	Gravhällar konserverades av Stenkultur i Stockholm AB.	GF
2008	Portbladen tjärströks.	
2012	Konservering lösa föremål. Nummertavla tillverkad kring 1896. Entreprenör Byggnadshyttan på Gotland.	GM
2017	Ut- och invändig restaurering. Ansvarig entreprenör Gotlandsbyggen AB.	GM
	Reparation av tornhuv	
	Omläggning av långhus-, kor-, absid- och sakristietak. Tjärstrykning av synligt trävirke. Montering av hängrännor under takfallen vid långhus-, kor- och sakristietak.	
	Fasadernas putsade ytor putsades om.	
	Naturstensytor åtgärdades efter särskilt program av stenkonservator.	
	Den igenmurade långhusportalen åt norr återöppnades. Trägolvet innanför den återöppnade långhusportalen kompletterades med kalkstensplattor. En ramp anordnades.	
	De två bakersta bänkarna och psalmbokshyllan avlägsnades.	
	En klockarbänk med skåp för reglage av ljud och belysning anordnades och placerades bakom södra bänkkvarteret och målades in i bänkarnas kulör och utförande.	
	Konserveringsåtgärder utfördes på krucifixet av träkonservator.	

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
GA	Artikel i Gotlands Allehanda 21/10 1959.
GF (GM)	Gotlands fornsals arkiv. Gotlands Museum.
GK	Lagerlöf, E., och Svahnström, G., Gotlands kyrkor. En vägledning, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., och Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	inskrift i kyrkan
kh	kyrkoherde
Muntl.	Muntlig uppgift från församlingen.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Strelow H. Nilssön, Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970).
t.	Tidigt

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltad av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten.
  skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan-och bygglagen reglerar avvändning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.
Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.
Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalken (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekat som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:
Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864
Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867
Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603
Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684
Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA (Antikvarisk-topografiska arkivet)*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM (Statens Historiska Museer)*, Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
Handlingar i Gotlands fornsals arkiv, Visby
Inventering av Alva kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Torsten Gislestam, Gotlands fornsal.
Inventering av Alva kyrkogård, utförd 2017 av Gotlands Museum.
Noreen, S-E. 1954. Meddelande till Riksantikvarieämbetet. Gotlands Fornsals dnr: 348/54.
Plahn Anna, Boman Restaurering, Visby. (Visby stifts arkiv: Alva kyrka, Antikvarisk konsekvensanalys 2017-03-22).
Program för utvändiga reparationsarbeten på Alva kyrka, upprättat 1991 av arkitekt Jan Utas, Visby.
Trädvårdsplan Alva kyrka 2011. Gotlands Museum.
Vård och underhållsplan Alva kyrka 2009, rev. 2015. Arkitekt Jan Utas, Visby.

Tryckta källor

Gotlands Allehanda 21/10 1959
Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.
Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringningsseder, 1985.
Strelow H. Nilssön, Cronica Guthilandorum, 1633.
Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
Sveriges Kyrkor volym 137, Gotland band VI häfte 4 (1970).
Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
Thunmark-Nylen, L. 1995. Churhyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). Ingår i: Jansson, I. (Red.) 1995. Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium Sigtuna, May 1991.
Utas, J., Om gotländska valv: examensarbete i arkitekturens teori och historia Chalmers tekniska högskola, 1971.

Kartor

Skattläggningskarta Alva sn, 1702. Lantmäterimyndigheten 09-alv-4b.
Laga skiftes karta 1896. Lantmäteristyrelsen H4-3:3.